

PRAVA DETETA TOKOM PANDEMIJE

OKTOBAR 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	4
2.1. CILJ ISTRAŽIVANJA	4
2.2. UZORAK	4
2.3. INSTRUMENT	5
2.4. PROCEDURA ISTRAŽIVANJA	5
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA KOVID 19 IZ UGLA DECE/MLADIH	6
3.1. ŠTA DECA/MLADI MISLE O KOVIDU 19 – NEGATIVNE POSLEDICE PANDEMIJE	6
3.2. ŠTA DECA/MLADI MISLE O KOVIDU 19 – POZITIVNE POSLEDICE PANDEMIJE	9
3.3. ČEMU ĆE SE NAJVIŠE RADOVATI KADA PANDEMIJA PROĐE?	12
3.4. OSEĆANJA KOJA SE JAVLJAJU TOKOM PANDEMIJE	13
3.5. PODRŠKA TOKOM PANDEMIJE	14
3.6. PRAVEDNOST U VREME PANDEMIJE – KAKO TO VIDE MLADI?	16
3.7. PRAVA DETETA U VREME PANDEMIJE – ŠTA SE SVE PROMENILO?	20
3.7.1. PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ: PRAVO NA ŽIVOTNI STANDARD I ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENU ZAŠTITU	20
3.7.2. PRAVO NA ZAŠTITU OD NASILJA, ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA: DOŽIVLJAJ SIGURNOSTI U VREME PANDEMIJE	24
3.7.3. PRAVO NA DOSTUPNO I KVALITETNO OBRAZOVANJE	25
3.7.4. PRAVO NA IGRU I SLOBODNO VREME	27
3.7.5. PARTICIPACIJA	29
3.8. GLAS MLADIH – ŠTA BI PORUČILI DONOSIOCIMA ODLUKA?	32
3.9. NALAZI ISTRAŽIVANJA – REZIME	37
4. PREPORUKE NA OSNOVU NALAZA ISTRAŽIVANJA	38

Pandemija izazvana koronavirusom SARS-CoV-2 u značajnoj meri je uticala na promene u različitim aspektima života, kako na globalnom, tako i na nacionalnom i lokalnom nivou. Pandemija je uticala na oblasti poput ekonomije, zdravstvene i socijalne zaštite, obrazovanja, a takođe i na psihološku dobrobit i mentalno zdravlje ljudi i dece. U želji da spreči širenje virusa, većina zemalja je pribegla merama poput zatvaranja škola, delimične ili potpune izolacije, onemogućavanja kretanja između različitih gradova/regija, ukidanja masovnih skupova i zatvaranja institucija i javnih servisa. **Komiteta za prava deteta UN'** je, u aprilu prošle godine, upozorio na fizičke, emocionalne i psihičke posledice koje pandemija ostavlja na decu, posebno u državama koje su proglasile vanredno stanje i uvele zabranu kretanja. Ujedno je pozvao države da poštuju prava deteta prilikom preduzimanja mera za suzbijanje javnozdravstvene pretnje koju donosi pandemija. Prema podacima Uneska², tokom aprila 2020. godine zatvaranje škola je uticalo na čak jednu i po milijardu dece i mladih. Istraživanje Unicefa³ pokazuje da određen broj dece iz osetljivih grupa nije bio uključen u ponuđene modalitete obrazovanja na daljinu tokom vanrednog stanja u Srbiji, a svakako ostaje upitno i to koliko je takvo obrazovanje bilo kvalitetno i učinkovito.

U situaciji ekonomske krize izazvane pandemijom, slabljenjem sistema zdravstvene i socijalne zaštite, zatvaranjem škola i prelaskom na onlajn nastavu, socijalne izolacije, posebno su pogođene osetljive društvene grupe među kojima su i deca/mladi. Pandemija je uticala na gotovo sve aspekte života dece i mladih, na njihovu psihološku dobrobit i mogućnost da ostvare niz prava koja su im Konvencijom o pravima deteta UN garantovana. Istraživanja koja su se bavila odnosom pandemije i prava deteta pokazuju da su u toj situaciji ugrožena sva prava deteta, počev od prava na život, opstanak i razvoj, preko zaštitnih i participativnih prava, do prava na obrazovanje, igru i slobodno vreme.^{4,5,6}

Pandemija kovida 19 i mere koje su države sprovodile kako bi se izborile sa pandemijom u velikoj meri su doprinele (već postojećoj) nevidljivosti dece (posebno dece i mladih iz društveno osetljivih grupa), onemogućivši tako da se njihov glas čuje u javnom prostoru i da učestvuju u donošenju odluka koje ih se neposredno tiču. Ovo istraživanje je pokušaj da se deci i mladima „da glas” i da im se omogući da ispričaju svoju priču o pandemiji: kako izgleda njihov život za vreme pandemije, šta se sve promenilo i na koje sve načine kovid 19 utiče na njihovu psihološku dobrobit i ostvarivanje različitih prava.

¹ Saopštenje CPD: <https://cpd.org.rs/komiteta-za-prava-deteta-upozorava-na-teske-fizicke-emocionalne-i-psihičke-efekte-pandemije-kovid-19-na-decu-i-poziva-drzave-da-stite-prava-dece/>

² Giannini, S. & Albrechten, AB. (2020). Idea: COVID-19 School Closures Around the World will Hit Girls Hardest. UNESCO <https://en.unesco.org/news/covid-19-school-closures-around-world-will-hit-girls-hardest>

³ UNICEF (2020). Praćenje načina učešća i procesa učenja učenika iz osetljivih grupa tokom ostvarivanja obrazovno-vaspitnog rada učenjem na daljinu. Beograd: UNICEF. <https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/06/4.b-Prvi-izve%C5%A1taj-osetljive-grupe-u%C4%8Denje-na-daljinu.pdf>

⁴ Dulieu, N. and Burgess, M. (2020), The Hidden Impact of COVID-19 on Child Rights. London, Save the Children International. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/the_hidden_impact_of_covid-19_on_child_protection_and_wellbeing.pdf/

⁵ Children's Rights Division (2020). COVID-19 pandemic responses: Lessons learnt from management and adaptation to ensure that children are treated as rights holders during the pandemic and beyond. Council of Europe. <https://rm.coe.int/final-summary-report-covid-19-pandemic-responses/16809f8032>

⁶ Stojanović, B. i Vukov, T. (2020). Život mladih u Srbiji: Uticaj KOVID-19 pandemije. OEBS. <https://koms.rs/wp-content/uploads/2020/12/Zivot-mladih-u-Srbiji-uticaj-kovid-19-pandemije.pdf>

2.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. CILJ ISTRAŽIVANJA

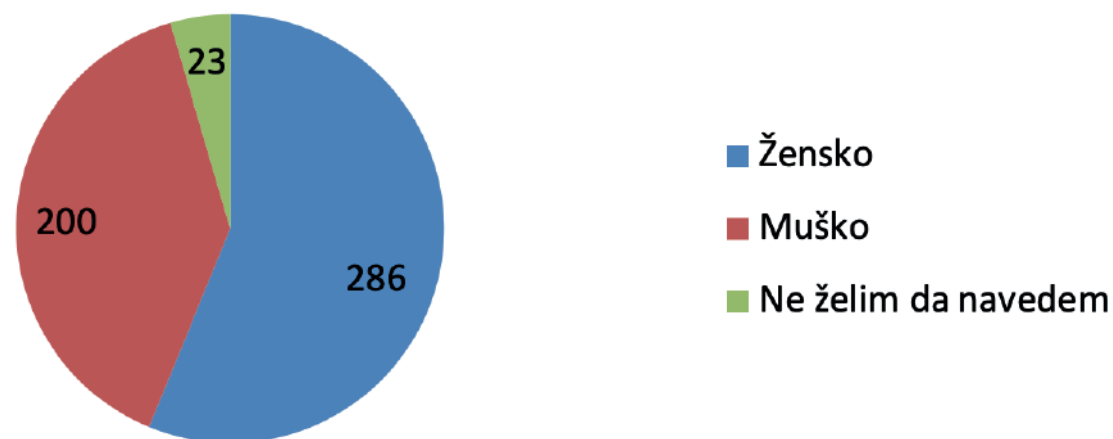
Cilj istraživanja bio je razumevanje perspektive dece kada je reč o implikacijama koje pandemija ima na njihov život.

- Kako izgleda život za vreme pandemije iz perspektive dece/mladih: koja se osećanja najčešće javljaju, koje su pozitivne a koje negativne posledice pandemije, ko im je podrška i na koji način?
- Šta se sve promenilo za vreme pandemije kada je reč o ostvarivanju prava deteta, da li je tokom pandemije ostvarivanje različitih vrsta prava olakšano ili otežano?
- Preporuke dece i mladih za efikasniju borbu protiv pandemije: Koje poruke bi uputili donosiocima odluka?

2.2. UZORAK

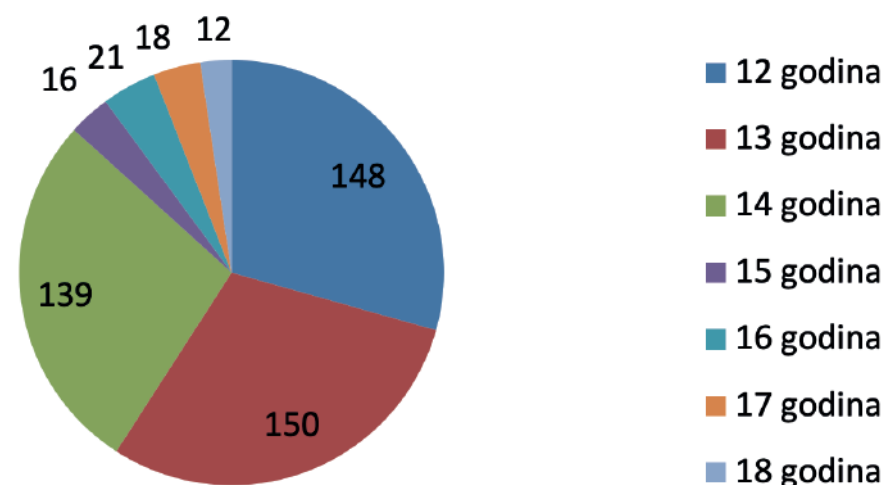
Grafikon 1 – Struktura uzorka po polu

U istraživanju je učestvovalo 509 dece i mladih (grafikon 1), uzrasta od 12 do 18 godina (grafikon 2) iz gradova i manjih mesta širom Srbije⁷. Uzorkom je obuhvaćeno više devojčica (56,1%) nego dečaka (39,3%), a najveći broj učesnika istraživanja bio je uzrasta od 12 do 14 godina (85%).

Grafikon 2 – Struktura uzorka po uzrastu

U ovom uzorku nalazi se i 28 učesnika istraživanja koji su popunjavali upitnik u papirnoj formi budući da nisu imali pristup internetu. U pitanju su učenici OŠ „Branko Pešić” romske nacionalnosti. S obzirom na to da je reč o deci iz osetljive društvene grupe, njihovi odgovori su analizirani odvojeno kako bi se videlo da li postoje neke razlike u iskustvima tokom pandemije između njih i dece iz opšte populacije.⁸

2.3. INSTRUMENT

U istraživanju je korišćen upitnik, konstruisan za potrebe istraživanja koji se sastojao iz nekoliko celina: a) demografski podaci o učesnicima istraživanja; b) perspektiva dece/mladih kada je reč o negativnim i pozitivnim posledicama pandemije; c) perspektiva dece/mladih kada je reč o uslovima života tokom pandemije i mogućnosti da ostvare svoja prava; d) perspektiva dece i mladih kada je reč o pravednosti i razumevanju društvenog položaja dece kao homogene grupe i dece iz različitih osetljivih grupa i e) predlozi dece/mladih upućeni donosiocima odluka o merama koje treba preduzeti kako bi njihova prava bila ostvarena tokom pandemije.

2.4. PROCEDURA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je sprovedeno u periodu od juna do sredine septembra 2021. godine, u saradnji sa brojnim školama širom Srbije, romskim aktivistima i drugim saradnicima Centra za prava deteta. Onlajn upitnik je deljen i preko Mreže organizacija za decu Srbije (MODS), koja okuplja preko 100 članica organizacija koje deluju u oblasti prava deteta. Upitnik za decu iz OŠ „Branko Pešić” podeljen je u papirnom formatu u prvoj polovini septembra 2021. godine.

⁷ Gradovi/mesta iz kojih su učesnici: Beograd, Kovin, Novi Sad, Niš, Kragujevac (sa selom Stragari), Batočina, Subotica (sa selom Bačko Dušanovo), Zrenjanin, Leskovac (sa selima Čekmin i Pečenjevce), Novi Pazar, Prokuplje (sa selima Babin Potok, Gornja Stražava), Trstenik (sa selima Riljac, Mala Sugubina, Mala Drenova, Poljna i Milutovac), Bački Petrovac i Vrnjačka Banja.

⁸ U velikom uzorku dece i mladih (509) učestvovao je i jedan broj dece iz osetljivih grupa, među kojima su i deca romske nacionalnosti koja su uz podršku aktivista iz romskih NVO popunjavala upitnik. Njihov procenat u odnosu na ukupan broj dece u uzorku nije moguće identifikovati, budući da je upitnik popunjavan onlajn.

3.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA KOVID 19 IZ UGLA DECE/MLADIH

U upitniku je bilo nekoliko pitanja otvorenog tipa koja su se odnosila na doživljaj pandemije dece/mladih: Šta su po njima negativne posledice pandemije? Čemu će se najviše radovati kada pandemija prođe? I da li postoji i neka pozitivna posledica pandemije i koja? Odgovori dece i mladih predstavljeni su u narednim poglavljima.

3.1. ŠTA DECA/MLADI MISLE O KOVIDU 19 – NEGATIVNE POSLEDICE PANDEMIJE

Umiranje starijih ljudi
– dečak, 13, Poljna

Veliki broj izgubljenih
života – devojčica, 17,
Beograd

BOLEST I SMRT

Najveći broj dece/mladih navodi veliki broj zaraženih, visoku stopu smrtnosti i kratkoročne i dugoročne posledice koronavirusa (kašalj, gubitak čula ukusa i mirisa, umor i malaksalost, otežano disanje, probleme sa srcem i plućima i sl.) kao njegovu najnegativniju posledicu. Mnogi pominju i mentalno zdravlje ljudi koje je ugroženo zbog koronavirusa (depresija, strah, briga za sebe i druge).

Utiče loše na srce,
pluća i opšte zdravlje
čoveka – devojčica, 12,
Mala Drenova

IZOLOVANOST

Izolovanost, karantin, vanredno stanje, nemogućnost da se druže i viđaju sa prijateljima u školi i van nje takođe navodi veliki procenat dece. Po njima izolacija utiče na to da se ljudi još više povlače u sebe, da se udaljuju jedni od drugih i da postaju sve usamljeniji.

Uskraćeno nam je
druženje van škole
– dečak, 14, Stragari

Deca ne mogu
da se socijalizuju
zbog maske, jer nema
neverbalne komunikacije i
mimike lica – dečak, 17, Beograd

Ljudi su se udaljili i
povukli u sebe
– devojčica, 16,
Beograd

Ne može ništa da se
proslavlja – devojčica,
14, Poljna

Pošto ništa nije radilo tokom
pandemije, sada majstori stalno
popravljaju cevi, vodoinstalaciju ili
žice koje nam dovode struju, tako
da često dolazi do nestanka struje
ili vode – devojčica, 14, Novi Sad

Smeta mi što moram
da nosim masku, ne mogu da
dišem, znojim se. Smeta mi i što
moram da držim distancu i što
ne mogu da se pozdravim ni sa
kim – dečak, 14, Beograd

PROMENA U DOSADAŠNJEM NAČINU ŽIVOTA (NOVE NORME I PRAVILA)

Najčešći odgovori koji se odnose na promenu pravila i novi način života odnose se na nošenje maski. Najveći broj dece na pitanje šta su negativne posledice pandemije kaže da su to maske i to ne obrazlažu, dok oni retki koji nude obrazloženje kažu da im maske smetaju da dišu, da nisu zdrave i da im smetaju da adekvatno uspostave kontakt sa drugima. Drugi najčešći odgovor tiče se nemogućnosti da se putuje, da se ide na letovanje ili zimovanje.

Ne mogu da se družim
normalno zbog maske
– devojčica, 13, Subotica

Ljudi su se udaljili i
povukli u sebe
– devojčica, 16,
Beograd

ONLAJN NASTAVA

Deca se žale i na onlajn nastavu kao način obavljanja nastave i smatraju da je organizacija onlajn nastave bila loša, kao i da nastava gubi na kvalitetu kada je onlajn.

Onlajn nastava je lošiji način obrazovanja – dečak, 17, Beograd

Učili smo manje nego što je trebalo i sada je teško privići se da čas traje 45 minuta – devojčica, 14, Prokuplje

Nismo mogli da idemo redovno u školu, morali smo mnogo da pišemo, neki su pokvarili ocene pošto nismo mogli redovno da učimo zbog nedostatka vremena – devojčica, 12, Subotica

Najnegativnija posledica je škola, nismo mogli da se koncentrišemo na učenje, časovi su bili kratki i najgore je što su nas delili u dve grupe. Ja mislim da su grupe jedna velika glupost, time nisu ništa promenili – devojčica, 12, Novi Pazar

Milioni mrtvih, pad svetske ekonomije, korišćenje virusa u političke svrhe – dečak, 15 godina, Novi Sad

Negativne posledice korone su: otpuštanje ljudi sa radnih mesta, udaljavanje ljudi jednih od drugih ili desocijalizacija društva, hladni odnosi u društvu i uvlačenje straha među celo stanovništvo naše planete – dečak, 13 godina, Novi Pazar

Ekonomija je u rasulu – dečak, 17 godina, Beograd

EKONOMSKI I POLITIČKI PROBLEMI – KORONA KAO GLOBALNA PRETNJA

Nekoliko dece navodi i uticaj koji virus korone ima na globalnu ekonomsku situaciju i na političke odluke koje direktno utiču na živote ljudi širom sveta.

3.2. ŠTA DECA/MLADI MISLE O KOVIDU 19 – POZITIVNE POSLEDICE PANDEMIJE

Najveći broj dece/mladih ne daje odgovor na ovo pitanje, budući da smatraju da pandemija sa sobom nije donela ništa pozitivno. Oni koji izdvajaju pozitivne posledice ovakve situacije, najčešće pominju sledeće:

VIŠE VREMENA ZA PORODICU I BLISKOST SA ČLANOVIMA PORODICE

Deca/mladi navode da imaju više vremena za članove svoje porodice, da više vremena provode sa njima i da su ostvarili bliskije odnose.

Bliskost sa porodicom i više vremena koje provodimo zajedno – devojčica, 14, Zrenjanin

Ne postoji pozitivna posledica, ali kao nešto što je dobro mogu izdvojiti zajedničko vreme sa porodicom – dečak, 13, Novi Pazar

Tokom pandemije smo naučili mnogo toga i shvatili da nam telefon ne treba samo za igru i društvene mreže već nešto može i da se nauči – devojčica, 12, Pečenjevce

Gugl učionica mnogo olakšava učenje pošto je sve na jednom mestu, a i svi domaći su takođe na jednom mestu – dečak, 16, Subotica

VIŠE VREMENA ZA PORODICU I BLISKOST SA ČLANOVIMA PORODICE

Deca/mladi navode da imaju više vremena za članove svoje porodice, da više vremena provode sa njima i da su ostvarili bliskije odnose.

Imamo više slobodnog vremena za druženje, lakše dobijamo bolje ocene, manje traže od nas – devojčica, 14, Beograd

VIŠE VREMENA ZA SEBE

Više vremena uloženo u izgradnju sopstvene ličnosti i poboljšanje ličnih sposobnosti
– devojčica, 18, Beograd

Manji broj dece/mladih kao pozitivnu posledicu pandemije i (prinudne) izolacije ističe višak slobodnog vremena koji koriste da se posvete sebi, razumevanju svojih postupaka i usavršavanju svojih sposobnosti i talenata.

Imali smo vremena da se posvetimo sebi, a ja sam kao umetnik mogao da se posvetim svom stvaralaštvu
– dečak, 16, Beograd

Smanjenje zagađenja prirode – dečak, 13
Prokuplje

EKOLOŠKI RAZLOZI

Neka deca/mladi navode poboljšanje globalnih i lokalnih ekoloških uslova kao značajnu pozitivnu promenu koju je pandemija donela.

Ljudi manje izlaze, tako da je okolina čistija
– devojčica, 14, Novi Pazar

Jedna jedina pozitivna stvar je podizanje svesti ljudi o kovidu 19 ili bilo kojoj zarazi. Ljudi su počeli da vode računa o higijeni
– dečak, 13, Zrenjanin

HIGIJENSKI RAZLOZI

Održavanje lične higijene, poboljšanje higijenskih navika i brige o zdravlju su još jedan argument u prilog pozitivnim posledicama pandemije.

UČENJE „ŽIVOTNIH LEKCIJA”

„Nova normalnost” koju je pandemija uspostavila predstavlja priliku za neku decu/mlade da preispitaju dosadašnja uverenja, stavove i vrednosti i da iz te situacije nauče nešto novo.

Naučili smo mnogo o životu, naučili smo da život nije igra
– devojčica, 13, Prokuplje

Volonteri su se organizovali da pomognu starijima. Nove bolnice su otvorene. Mnogim ljudima je spasen život
– dečak, 12, Prokuplje

Shvatili smo da se ništa, pa ni normalan život koji živimo, ne podrazumeva
– devojčica, 17, Beograd

Ljudi su počeli više da brinu jedni o drugima
– devojčica, 17, Beograd

PROSOCIJALNO PONAŠANJE

Nekoliko dece/mladih navodi i primere povećane brige za druge, empatiju i razumevanje pozicije drugih i solidarnosti koja se razvila kao posledica pandemije.

3.3. ČEMU ĆE SE NAJVIŠE RADOVATI KADA PANDEMIJA PROĐE?

Najviše će me radovati što će svi moći da žive u normalnim uslovima bez straha za sebe i svoje najmilije
– devojčica, 13, Novi Pazar

Što sam živ
– dečak, 14,
Novi Pazar

Nenošenje maski

Povratak normalnosti

Druženje, kontakti, zagrljaji

Sloboda/slobodno kretanje

Život bez straha

Putovanja

Da mogu da kinem, a da me niko zbog toga ne pogleda – devojčica, 17, Kragujevac

Proslave, izlasci, druženja, koncerti...

Normalan režim rada škole

Ništa me neće obradovati

Najviše ću se radovati školi i da celo odeljenje bude na okupu i da ne umiru ljudi u tolikom broju – devojčica, 13 Novi Pazar

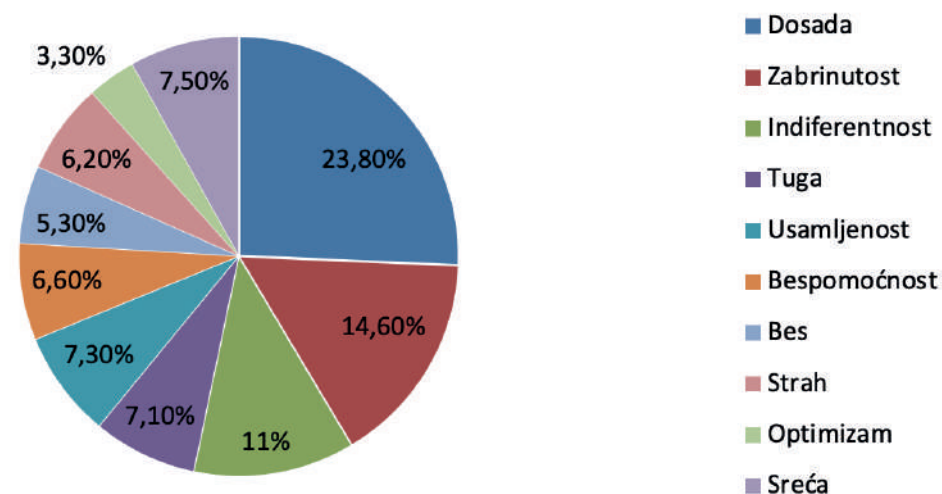
Najviše ću se radovati celom odeljenju u JEDNOJ učionici
– devojčica, 13, Novi Pazar

Tome što će se više čuti neka lepa vest, a ne samo da pričamo o koroni
– devojčica, 14, Prokuplje

Ukidanje epidemioloških mera, slobodno kretanje bez straha od korone, normalno radno vreme svih ustanova
– devojčica, 16, Beograd

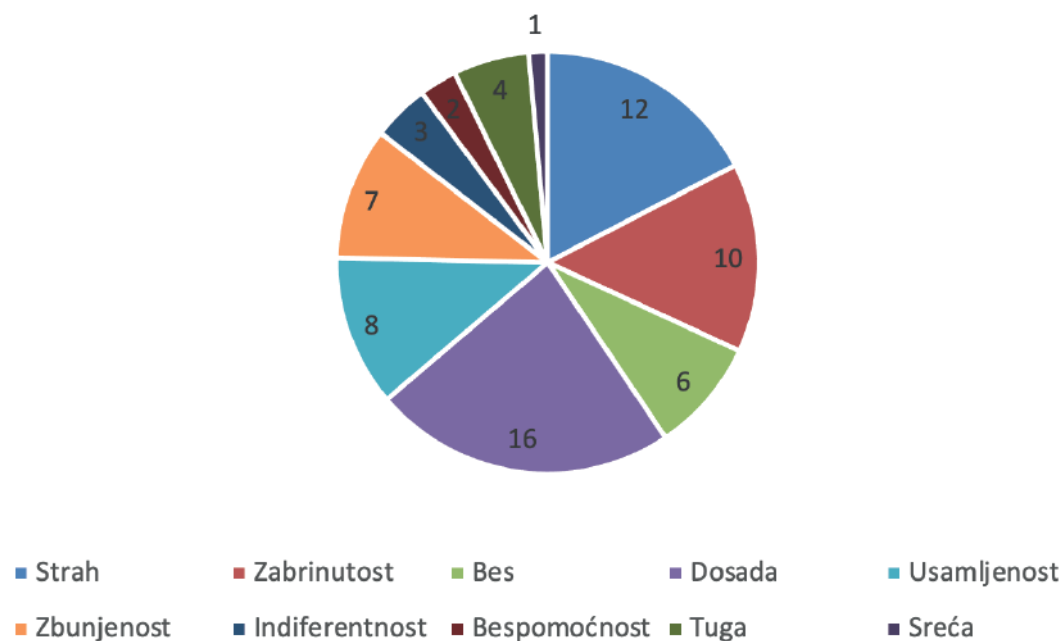
3.4. OSEĆANJA KOJA SE JAVLJAJU TOKOM PANDEMIJE

Učesnici istraživanja su imali zadatak da odgovore na pitanje koja su to najčešća tri osećanja koja su im se javljala i još uvek se javljaju tokom pandemije (grafikon 3). Gotovo jedna četvrtina dece/mladih kaže da je **dosada** dominantno osećanje koje imaju tokom pandemije (23,8%), a nešto manji broj pominje **zabrinutost** (15%) i **indiferentnost** („nije me briga“). Učestalost ostalih osećanja je manja i ne prelazi 10%. **Tuga**, **usamljenost**, **bespomoćnost**, **strah**, **bes** javljaju se u manjem broju slučajeva (od 5% do 7%), a pozitivna osećanja koja se javljaju su **sreća** i **optimizam** (oko 10% dece/mladih kaže da im se i ta osećanja često javljaju).

Grafikon 3 – Najčešća osećanja tokom pandemije (opšta populacija)

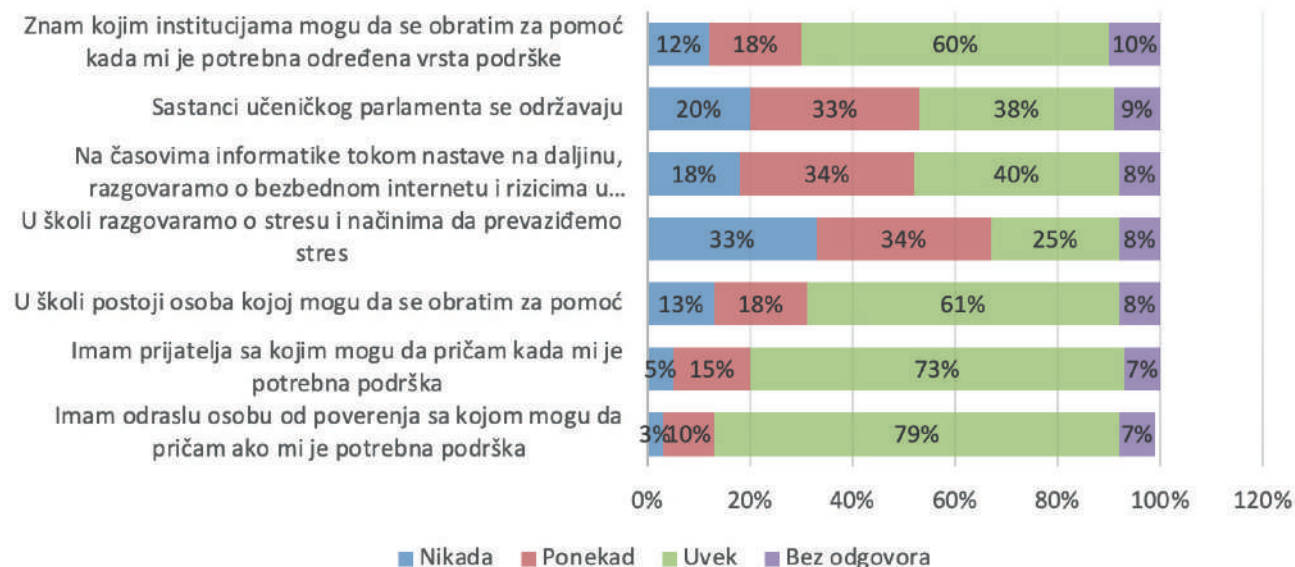
Osećanja dece/mladih romske nacionalnosti (grafikon 4) daju malo drugačiju sliku, budući da se pored dosade kao najdominantnijeg osećanja (kao i kod njihovih vršnjaka iz opšte populacije), pojavljuju još i strah i zabrinutost u većoj meri nego kod njihovih vršnjaka, a prisutna je i zbunjenost koja se u opštoj populaciji gotovo i ne pominje.

Grafikon 4 – Najčešća osećanja u vreme pandemije (deca/mladi romske nacionalnosti)

3.5. PODRŠKA TOKOM PANDEMIJE

Podrška sredine (porodice, škole, lokalne zajednice) u periodu krize veoma je značajna za njeno uspešno prevladavanje i zbog toga je bilo važno razumevanje perspektive mladih kada je o potrebnoj podršci reč: da li su informisani o podršci koja im stoji na raspolaganju, kao i da li imaju podršku i od kojih institucija/osoba (grafikon 5). **Većina mladih (65%) zna kojim institucijama može da se obrati za pomoć** ukoliko im je podrška potrebna, mada nije zanemarljiv ni broj onih koji **ne znaju ili nisu dali odgovor na ovo pitanje (više od 20%)**. Kada je reč o podršci koju dobijaju u školi, izgleda da ona više zavisi od podrške pojedinih nastavnika/drugih odraslih u školi, nego što je institucionalno organizovana. Na pitanje da li **u školi postoji osoba kojoj mogu da se obrate za pomoć**, deca/mladi u većini slučajeva kažu da postoji i da joj se **uvek** mogu obratiti za pomoć (**više od 60%**) ili **ponekad (18%)**, dok samo mali broj mladih izjavljuje da nemaju takvu osobu (13%). Međutim, kada se pogleda podrška na nivou škole i školskih procedura, situacija je malo drugačija.

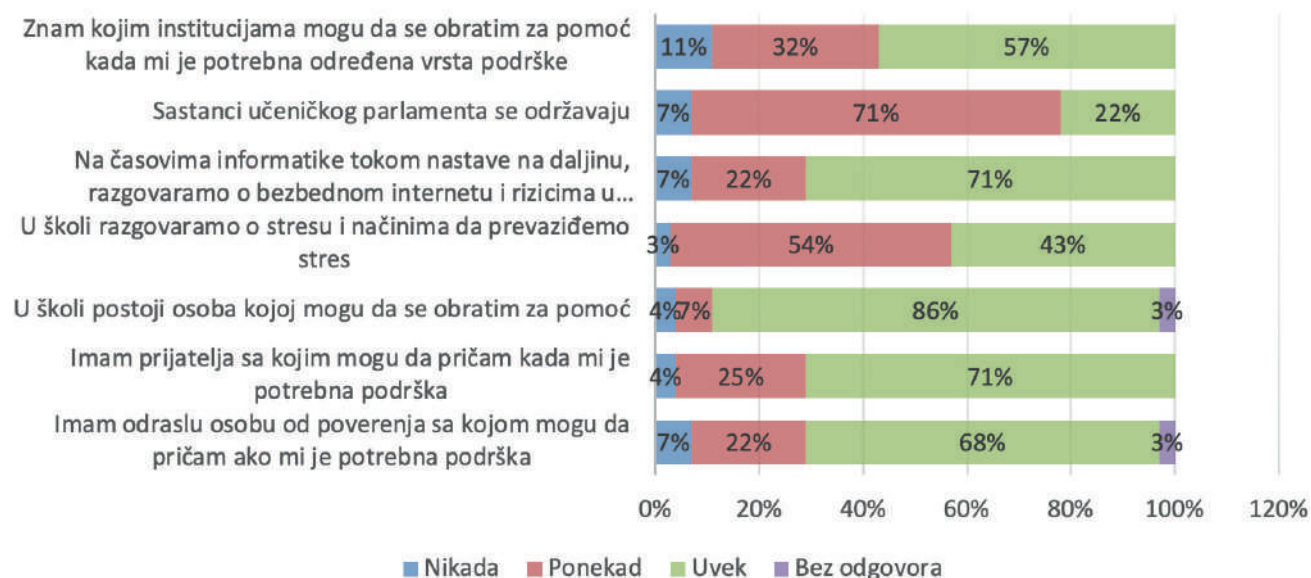

Grafikon 5 – Opažena podrška tokom pandemije (opšta populacija)

Sastanci učeničkih parlamenata se redovno održavaju u nešto manje od 40% slučajeva, a toliko često se i u školi pruža podrška bezbednom i sigurnom korišćenju interneta. Procenat podrške je još manji kada je reč o **stresu i različitim načinima izlaženja na kraj sa stresom**, budući da **samo jedna petina učesnika istraživanja kaže da se u školi često o toj temi razgovara**, a procenat onih koji kažu da se razgovara retko ili nikada je sličan (oko 35%).

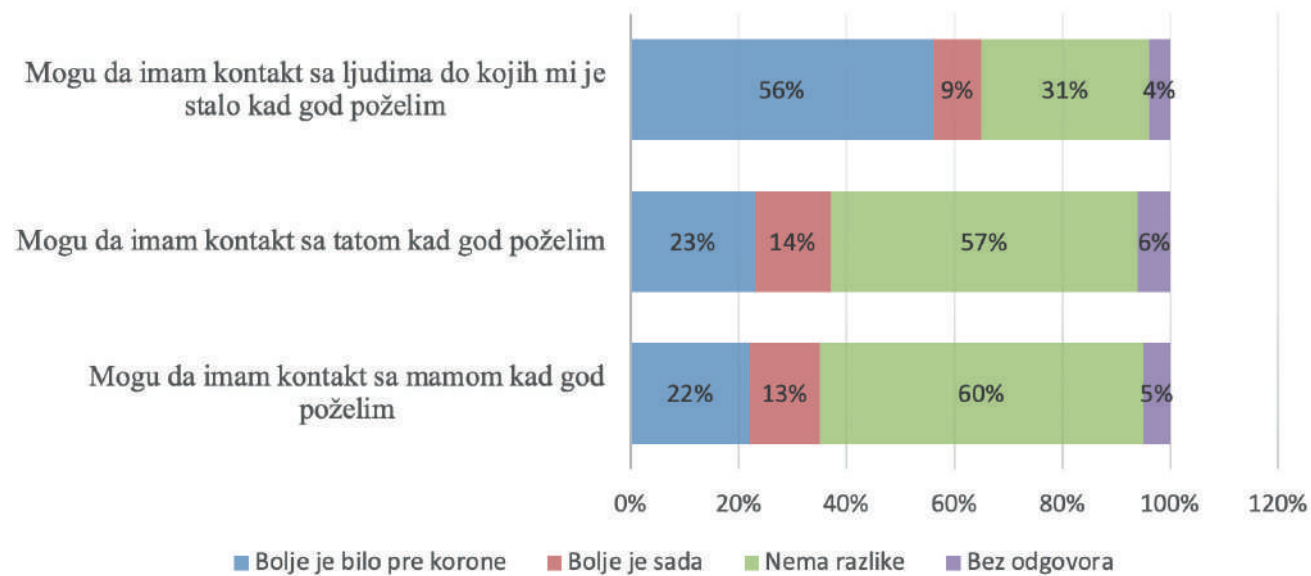
Kada je reč o **podršci van škole koju dobijaju od vršnjaka, u porodici ili od druge važne odrasle osobe**, gotovo svi učesnici istraživanja (oko 90%) izjavljuju da imaju podršku vršnjaka, ili neke druge odrasle osobe od poverenja.

Učesnici istraživanja romske nacionalnosti, kao i njihovi vršnjaci iz opšte populacije, izjavljuju da imaju prijatelja ili odraslu osobu od poverenja koja im je važan izvor podrške (grafikon 6), međutim, za razliku od vršnjaka iz opšte populacije, u njihovoj školi se više priča o bezbednosti na internetu, kao i o stresu i načinima njegovog prevladavanja. Kada je o informisanosti o mogućoj podršci reč, za razliku od njihovih vršnjaka, deca/mladi romske nacionalnosti su manje informisani o mogućnostima podrške.

Grafikon 6 – Opažena podrška tokom pandemije (deca/mladi romske nacionalnosti)

Kada je reč o **dostupnosti roditeljske i vršnjačke podrške**, u grafikonu 7 nalaze se odgovori učesnika istraživanja na pitanje da li im je ta podrška dostupna kad god im je potrebna. Većina dece/mladih (oko 60%) kaže da su im **roditelji dostupni kao i pre pandemije** i da se to nije promenilo, značajno manji broj (13% i 14%) smatra da su im roditelji dostupniji sada nego pre pandemije, a skoro jedna četvrtina mladih procenjuje da su im pre pandemije roditelji bili dostupniji. Ovaj procenat raste kada su u pitanju vršnjaci i drugi ljudi koji su deci/mladima važni, budući da više od polovine učesnika istraživanja smatra da sada ne mogu da imaju kontakt sa njima kada požele i da je pre pandemije situacija bila drugačija. Očigledno je **pandemija uticala na učestalost kontakata sa vršnjacima i drugim ljudima izvan porodice koji su deci/mladima važni**. Odgovori dece/mladih romske nacionalnosti ne razlikuju se od odgovora njihovih vršnjaka iz opšte populacije.

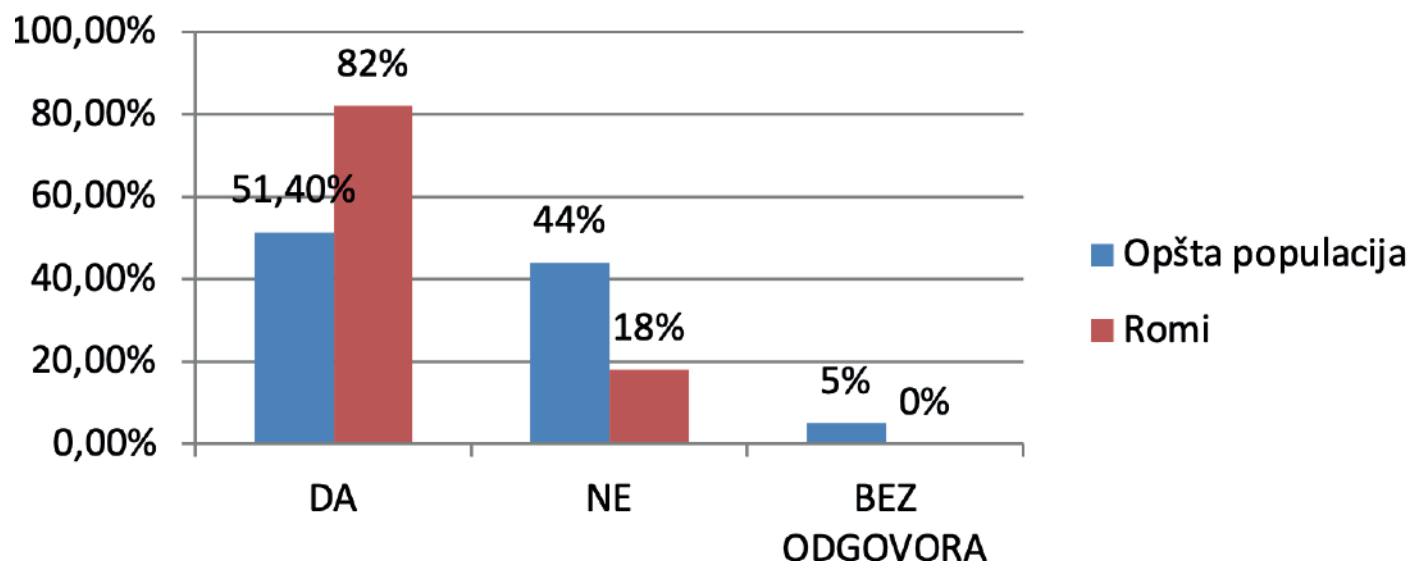

Grafikon 7 – Procena dostupnosti roditeljske i vršnjačke podrške (opšta populacija)

3.6. PRAVEDNOST U VREME PANDEMIJE – KAKO TO VIDE MLADI?

Jedan deo upitnika se odnosio i na decu koja su po mišljenju učesnika istraživanja posebno pogođena pandemijom i u lošijem su položaju od druge dece. Na pitanje da li postoje deca koja su u posebno teškom položaju tokom pandemije, polovina dece/mladih iz opšte populacije smatra da postoje, dok nešto manje od polovine njih ne vidi nikakvu razliku u položaju dece iz različitih grupa tokom situacije koja je nastupila kao posledica virusa korone (grafikon 8).

Grafikon 8 – Procena nejednakog položaja različitih grupa dece u vreme pandemije

Deca/mladi koji smatraju da postoje grupe dece koje su dodatno ugrožene navode:

- **Decu romske nacionalnosti** (Većina Roma nije imala uslove za normalan život i dok nije bilo korone, a mogu zamisliti kako im je sad – devojčica, 13, Beograd)
- **Decu bez roditeljskog staranja** (Deca koja su u svratištima, koja nemaju porodicu, niti bilo koga da se brine o njima – devojčica, 18, Beograd)
- **Decu sa smetnjama u razvoju** (Deca sa posebnim potrebama kojoj treba posvetiti više pažnje u školi – devojčica, 14, Novi Pazar)
- **Siromašnu decu** (Neki nisu imali internet, tehnologiju i sl., pa samim tim nisu ni mogli da se čuju sa svojim vršnjacima niti da prate nastavu onlajn – devojčica, 17, Beograd; Neka deca nemaju kod kuće računar koji im treba za nastavu, pa bi bilo lepo da dobiju od opštine, države ili koga god već neki laptop dovoljan samo za online meet časove i izradu zadataka u vordu, pauer pointu – dečak, 16, Subotica)
- **Deca izbeglice/migranti**

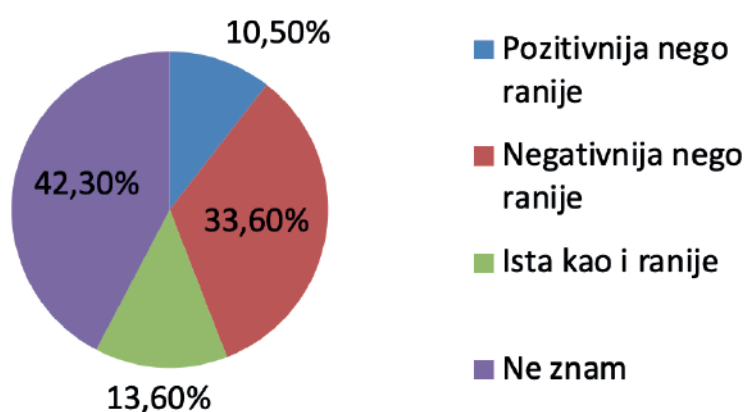
- **Deca koja imaju neke hronične bolesti**
- **Deca čiji su roditelji izgubili posao tokom pandemije** (Mislim da su deca koja su iz malo skromnijih porodica prošla mnogo gore, tj. te porodice su prošle mnogo gore. Mnogi roditelji su izgubili posao, pogotovo oni koji se bave uslužnim delatnostima i samim tim deca imaju manje igračka, materijala potrebnih za rad u školi – devojčica, 14, Novi Sad).
- **Deca koja žive u domovima učenika i nisu iz mesta u kojem idu u školu** (Pa možda deca koja ne žive s roditeljima pošto nisu imala mesto gde će se osamiti, a nisu smela ni da izlaze napolje. Tako da na neki način nisu imali svoj mir – devojčica, 14, Riljac; Deca koja idu u srednju školu u Subotici, a koja su iz drugih gradova, nisu imala povoljne uslove – dečak, 14, Subotica).
- **Deca koja trpe nasilje u porodici**
- **Deca koja nemaju podršku roditelja**
- **Mala deca** (Njima treba više fizičke aktivnosti kako bi izbacili svoju energiju – dečak, 16, Beograd)
- **Deca koja žive u gradovima** (Ako žive u stanovima, nemaju mogućnost da izađu napolje i da se igraju – devojčica, 13, Kragujevac)
- **Deca čiji su ukućani bolesni** (Ukoliko su živeli u istoj kući sa starijim članovima porodice, bakama i dekama, ili je neko od roditelja i drugih članova porodice već imao zdravstvene probleme – devojčica, 18, Beograd).

Deca u Africi su i inače jako pogođena svim ovezemaljskim problemima, od siromaštva i gladi do raznih bolesti. U ovo vreme kada korona diktira tempo svih dešavanja, uslovi u kojima svakodnevno žive su još gori, odsečeni su od sveta i nemoćni. Takođe, svoj deci koja nemaju osnovne uslove, ovo vreme je još više otežalo život. Borba da sva deca ovog sveta imaju ono što im je potrebno trajala je i za vreme najtežih trenutaka kada je korona bila surova prema nemoćnim ljudima, i to treba uvek naglašavati, jer neki ljudi imaju mogućnosti da pomognu bespomoćnim osobama, pogođenim nekom nevoljom – devojčica, 14, Trstenik

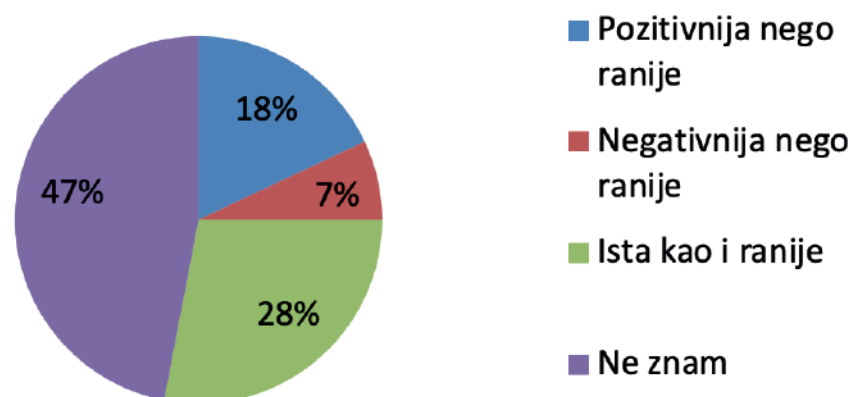
Za razliku od svojih vršnjaka iz opšte populacije, deca/mladi romske nacionalnosti u većem procentu smatraju da postoje grupe dece koje su u nepovoljnom položaju i navode decu koja nemaju osnovne uslove za život (hrana, struja, topla voda) ili nemaju tehničkih uslova za praćenje nastave (internet, mobilni telefon ili tablet).

Kada je reč o deci kao homogenoj grupi i tretmanu koji imaju u javnom prostoru, učesnicima istraživanja je postavljeno pitanje kakva je slika o deci/mladima u medijima tokom pandemije (grafikoni 8 i 9).

Grafikon 9 - Slika o deci/mladima u medijima za vreme pandemije - opšta populacija

Grafikon 10 - Slika o deci/mladima u medijima za vreme pandemije - Romi

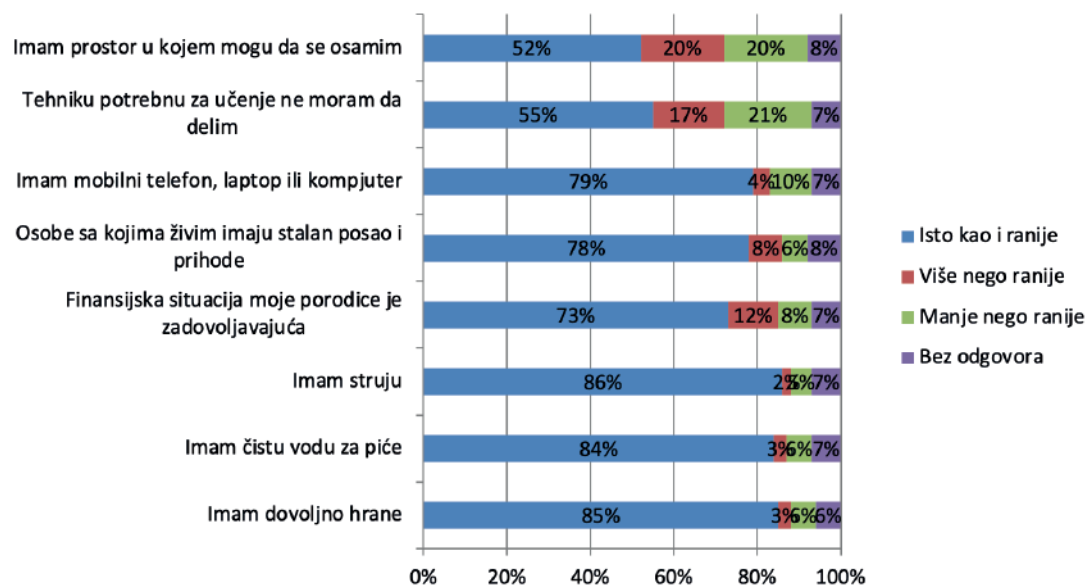
Izgleda da to nije pitanje koje je deci/mladima relevantno ili o kojem oni razmišljaju budući da skoro polovina njih (iz oba uzorka) kaže da ne zna da li se i na koji način slika o njima promenila. Jedna trećina mladih iz opšte populacije smatra da je tokom pandemije slika koja se o njima prezentuje u medijima negativnija nego ranije, za razliku od dece/mladih romske nacionalnosti kod kojih je procenat onih koji to smatraju veoma nizak (7%). Deca/mladi romske nacionalnosti u većem procentu nego njihovi vršnjaci iz opšte populacije smatraju da je slika o njima sada pozitivnija nego ranije.

3.7. PRAVA DETETA U VREME PANDEMIJE – ŠTA SE SVE PROMENILO?

Jedan od ciljeva istraživanja bio je i sagledavanje promena u načinu ostvarivanja prava deteta u vreme pandemije: šta se sve promenilo i da li je tokom pandemije ostvarivanje različitih prava olakšano ili otežano. Istraživanjem su obuhvaćena prava iz grupe participativnih i zaštitnih prava, kao i prava kojima se obezbeđuje razvoj deteta. To su: a) pravo na život, opstanak i razvoj (član 6) i pravo na životni standard (član 27); b) pravo na zdravlje i zdravstvenu zaštitu (član 34); c) pravo na zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (član 19); d) pravo na pristup odgovarajućim informacijama (član 17), slobodu izražavanja (član 13) i učestvovanje dece u odlukama koje ih se tiču (član 12); e) pravo na dostupnost obrazovanja i kvalitetno obrazovanje (članovi 28 i 29) i f) pravo na igru i slobodno vreme (član 31).

3.7.1. PRAVO NA ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ: PRAVO NA ŽIVOTNI STANDARD I ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENU ZAŠTITU

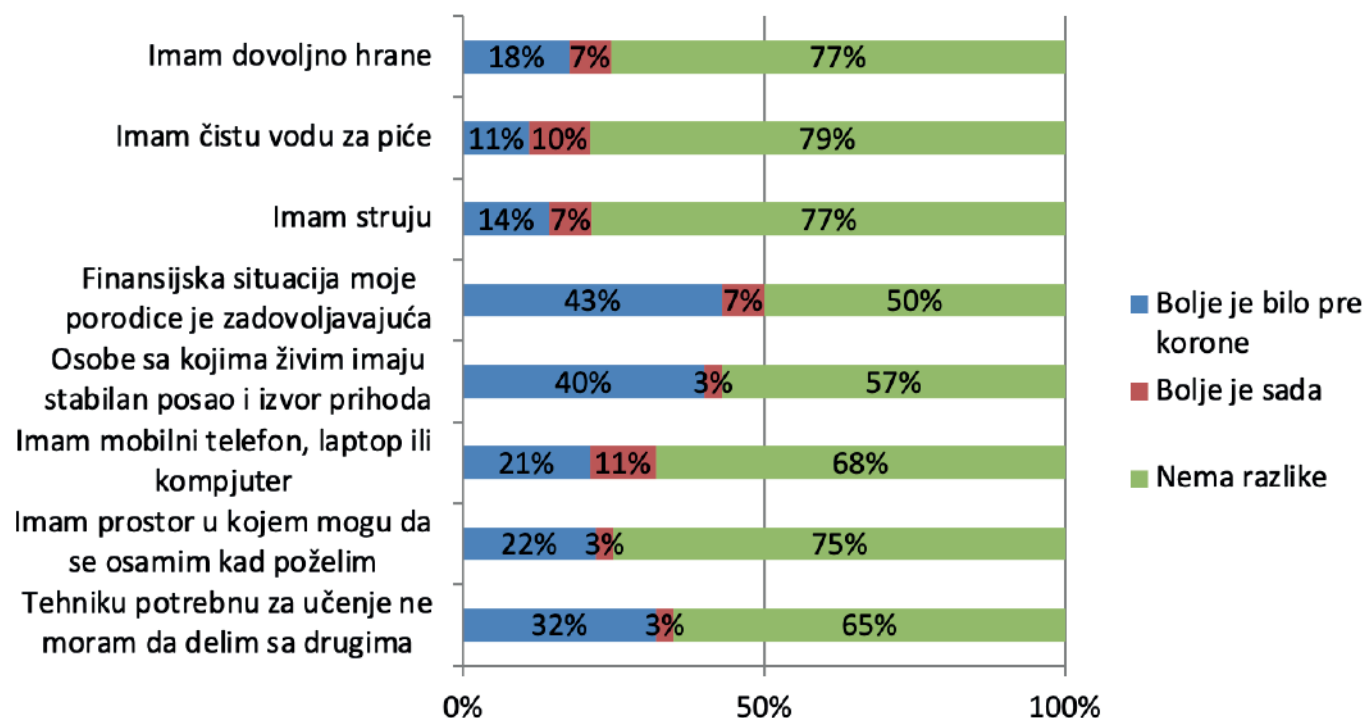
Odgovori učesnika istraživanja u ovom delu odnose se na životni standard, tj. uslove života koji „odgovaraju fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju deteta” (član 27), kao i dostupnost resursa koji su važni za učenje i razvoj.

Grafikon 11 – Uslovi života i dostupnost resursa za vreme pandemije (opšta populacija)

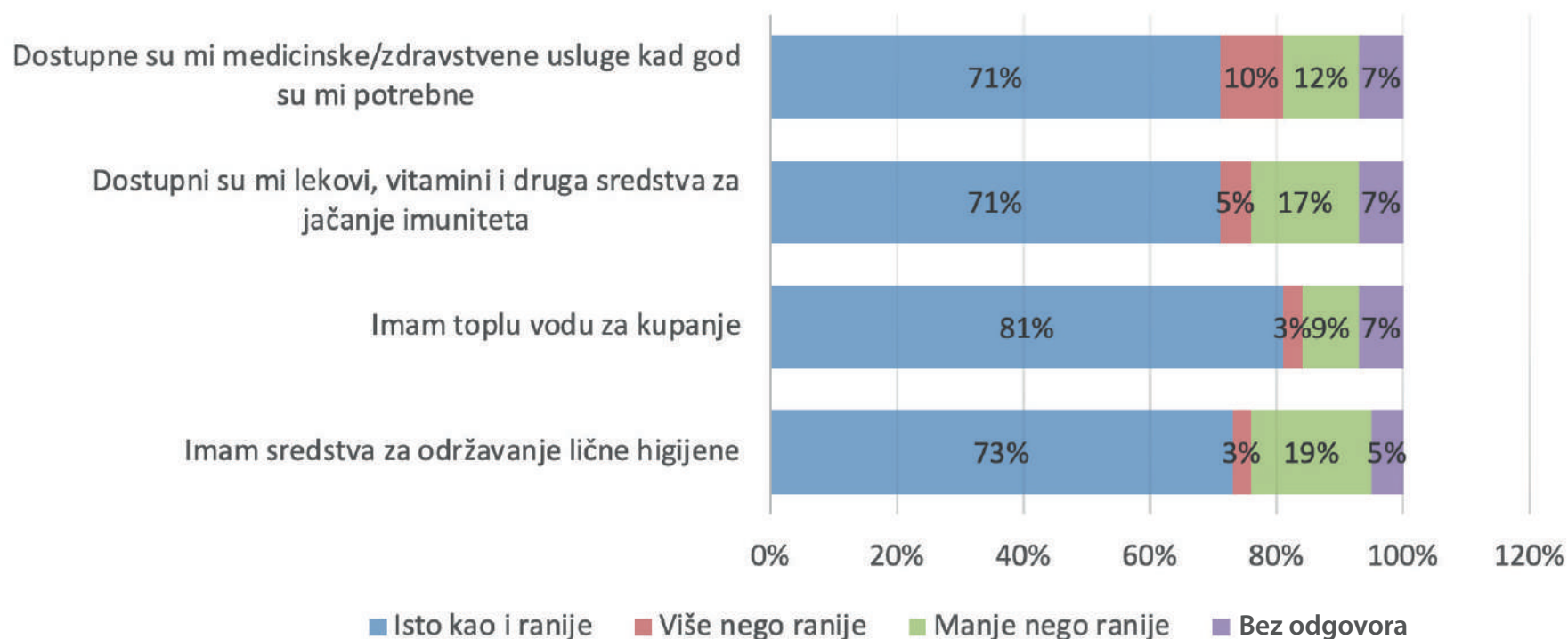
Gotovo svi učesnici istraživanja se slažu da se **ništa nije promenilo u dostupnosti osnovnih resursa za život** (hrana, voda, struja) i samo mali broj njih (oko 5%) izjavljuje da je sada situacija lošija nego pre pandemije. Kada je reč o **sigurnom poslu roditelja**, njihovim **stabilnim prihodima** i sveukupnoj finansijskoj situaciji porodice, **nešto manji broj učesnika istraživanja smatra da je situacija ista kao i pre pandemije (oko 75%)**, mada izvestan broj njih izjavljuje da je sada situacija bolja u odnosu na period pre pandemije (8% i 12%). Iako su tehnički resursi (telefon, laptop, kompjuter) jednako dostupni kao i ranije po mišljenju učesnika istraživanja, na pitanje da li **moraju da dele tu tehniku sa drugima**, polovina njih smatra da se to nije **promenilo (55%)**, a jedna petina smatra da je sada nepovoljnija situacija nego ranije. Slično je i sa pitanjem da li imaju **prostor u kojem mogu da se osame kad žele: polovina dece/mladih smatra da se situacija nije promenila, jedna petina njih smatra da je sada lošija situacija** nego pre pandemije, dok gotovo isti procenat smatra da sada imaju **više mogućnosti** da se osame nego ranije.

Odgovori **dece/mladih romske nacionalnosti** (grafikon 12) slični su odgovorima njihovih vršnjaka iz opšte populacije osim kada je reč o **finansijskoj situaciji porodice** i stalnom izvoru prihoda, budući da deca/mladi romske nacionalnosti u većem procentu **smatraju da je to bilo bolje pre pandemije**.

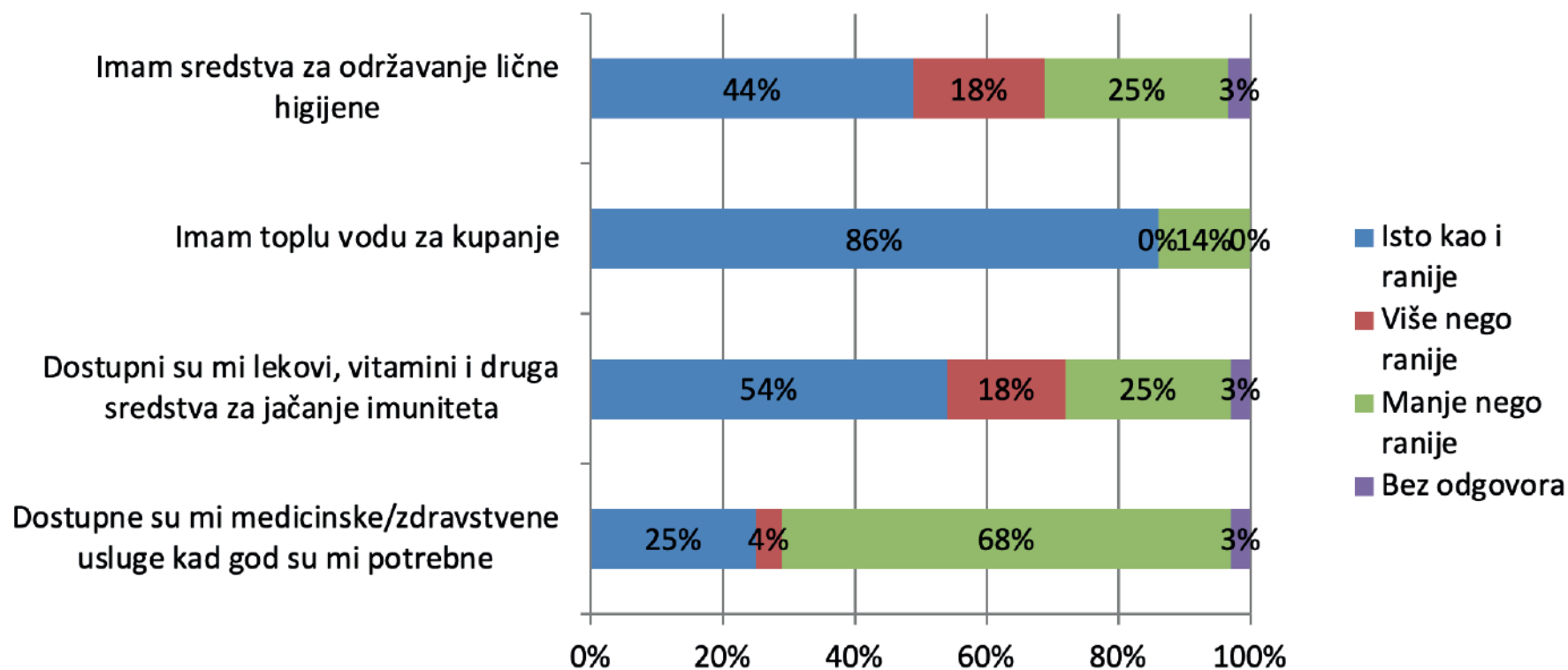
Grafikon 12 – Uslovi života i dostupnost resursa za vreme pandemije (deca/mladi romske nacionalnosti)

Kada je reč o pravu na zdravlje i zdravstvenu zaštitu (grafikon 13), **dve trećine dece/mladih iz opšte populacije smatra da su im i dalje dostupne** medicinske usluge, lekovi, vitamini/suplementi, topla voda i sredstva za održavanje higijene i da se to nije promenilo u odnosu na period pre pandemije. Malo manje od petine učesnika istraživanja smatra da su im sada manje dostupni lekovi i vitamini, kao i sredstva za ličnu higijenu, dok 10% njih smatra da su im zdravstvene usluge sada dostupnije (verovatno zato što se o tome više priča u sredstvima javnog informisanja i u njihovom okruženju).

Grafikon 13 – Dostupnost medicinske zaštite i resursa za zaštitu zdravlja (opšta populacija)

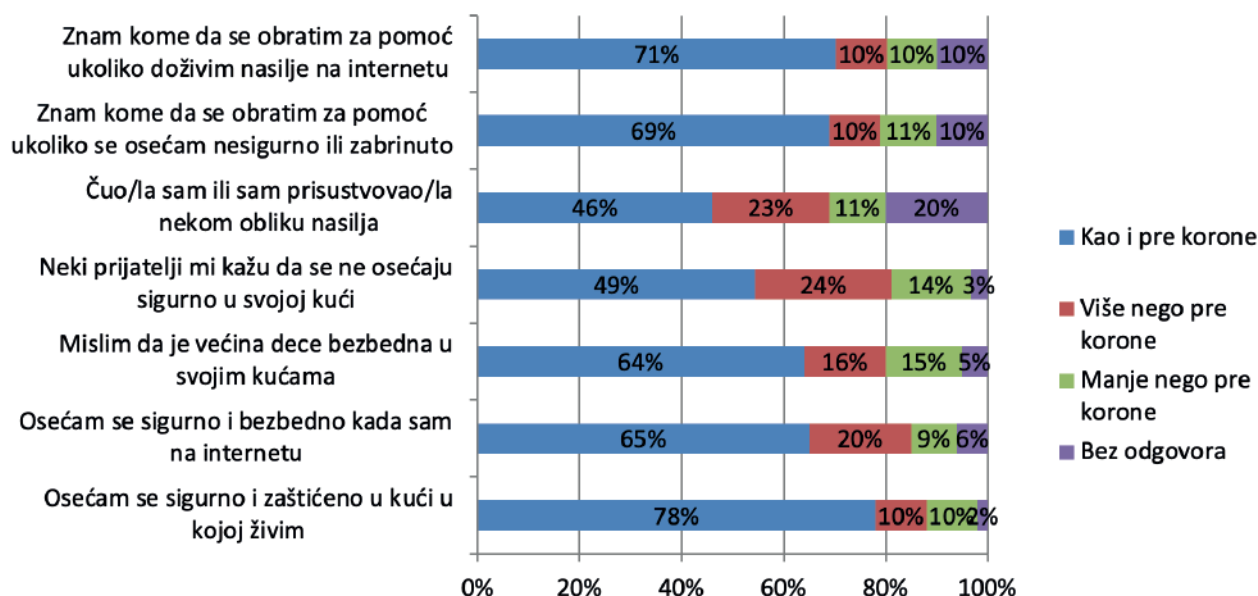
Deca/mladi romske nacionalnosti daju malo drugačije odgovore od svojih vršnjaka (grafikon 14). Čak jedna četvrtina dece/mladih kaže da **sada imaju manje sredstava** za ličnu higijenu, kao i manje lekova, vitamina i suplemenata. Najveća razlika se vidi u proceni **dostupnosti medicinskih/zdravstvenih usluga: skoro 70%** učesnika istraživanja romske nacionalnosti kaže da su im te **usluge sada manje dostupne**. Iako treba biti oprezan prilikom poređenja ova dva uzorka, s obzirom na razliku u njihovoj veličini, ovo je oblast u kojoj se vide najveće razlike između dece romske nacionalnosti i dece iz opšte populacije.

Grafikon 14 – Dostupnost medicinske zaštite i resursa za zaštitu zdravlja (deca/mladi romske nacionalnosti)

3.7.2. PRAVO NA ZAŠTITU OD NASILJA, ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA: DOŽIVLJAJ SIGURNOSTI U VREME PANDEMIJE

Budući da vreme krize otvara prostor za brige, strahove i nesigurnost, kao i za nekonstruktivne načine izlaženja na kraj sa ovim osećanjima (agresija usmerena ka sebi ili ka drugima), bilo je važno saznati da li se i na koji način promenio doživljaj sigurnosti i bezbednosti kod dece/mladih. U grafikonu 15 predstavljeni su njihovi odgovori na pitanja koja se tiču njihovog doživljaja bezbednosti i zaštite, kao i iskustava koja imaju sa nasiljem u svom okruženju. Gotovo **dve trećine dece zna kome da se obrate za pomoć u slučaju nasilja na internetu ili u slučajevima u kojima se osećaju nesigurno/zabrinuto** i misle da se to nije promenilo. Mali broj njih smatra da je to sada bolje nego pre pandemije (10%), a jednak procenat tvrdi da je to bilo bolje pre pandemije.

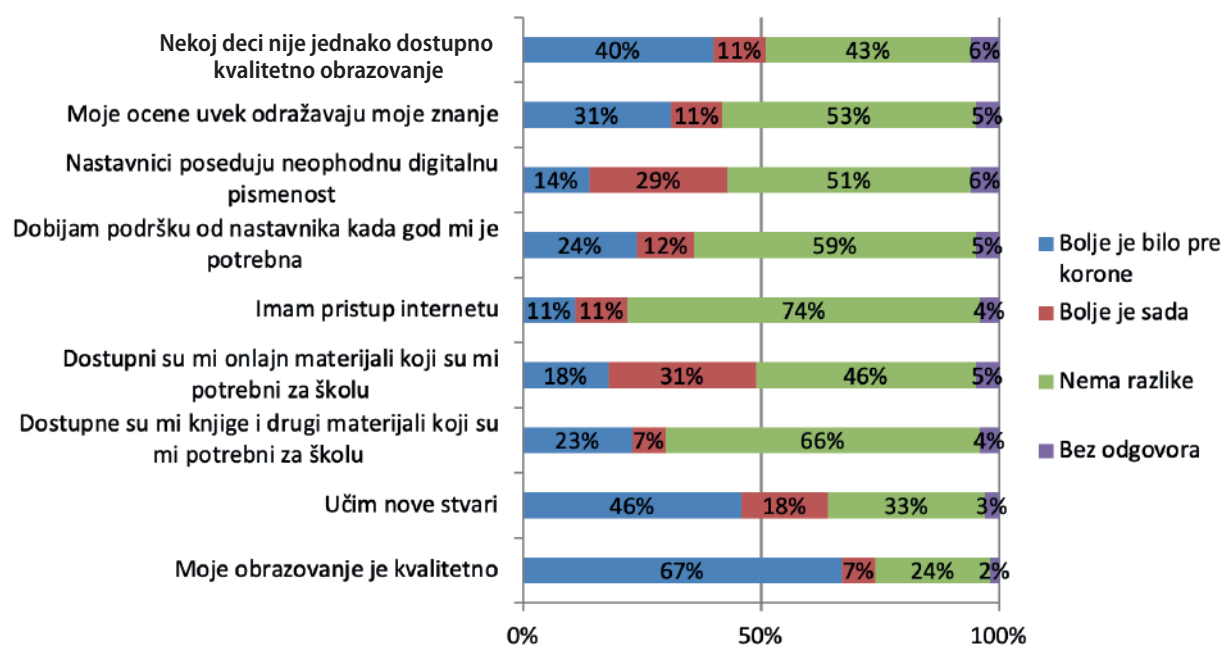
Grafikon 15 – Doživljaj sigurnosti i zaštite (opšta populacija)

Doživljaj sigurnosti i zaštićenosti u okviru porodice nije se promenio tokom pandemije budući da skoro **80% dece/mladih tvrdi da se osećaju bezbedno u kući**, čak 10% njih smatra da su sada bezbedniji. Međutim, isto toliko dece/mladih smatra da su pre pandemije bili sigurniji i zaštićeniji. Kada je reč o sigurnosti na internetu, čak petina dece tvrdi da se sada osećaju sigurnije nego ranije. Međutim, kada je reč o njihovim vršnjacima i učestalosti nasilja u okruženju, gotovo **jedna četvrtina učesnika istraživanja kaže da se njihovi prijatelji ne osećaju sigurno u svojim kućama i da su čuli ili prisustvovali nekom obliku nasilja i da je to češće sada nego ranije**. Perspektiva dece/mladih romske nacionalnosti kada je reč o njihovoj bezbednosti, kao i bezbednosti njihovih vršnjaka, ne razlikuje se od perspektive dece/mladih iz opšte populacije.

3.7.3. PRAVO NA DOSTUPNO I KVALITETNO OBRAZOVANJE

Jedno od prava koje je bilo veoma ugroženo tokom pandemije, posebno na samom početku kada je većina zemalja zatvorila škole i kada se prešlo na različite oblike onlajn nastave, jeste pravo na dostupno i kvalitetno obrazovanje koje „razvija ličnost, talente i mentalne i fizičke sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti” (član 29). Odgovori dece/mladih koji se odnose na procenu dostupnosti i kvaliteta obrazovanja pre i za vreme pandemije predstavljeni su u grafikonu 16. Izgleda da su, po mišljenju dece/mladih, **najkrupnije promene nastale baš u oblasti obrazovanja**, što potvrđuje i kvalitativna analiza odgovora o negativnim posledicama pandemije, budući da je nov režim nastave nešto što muči najveći broj dece/mladih.

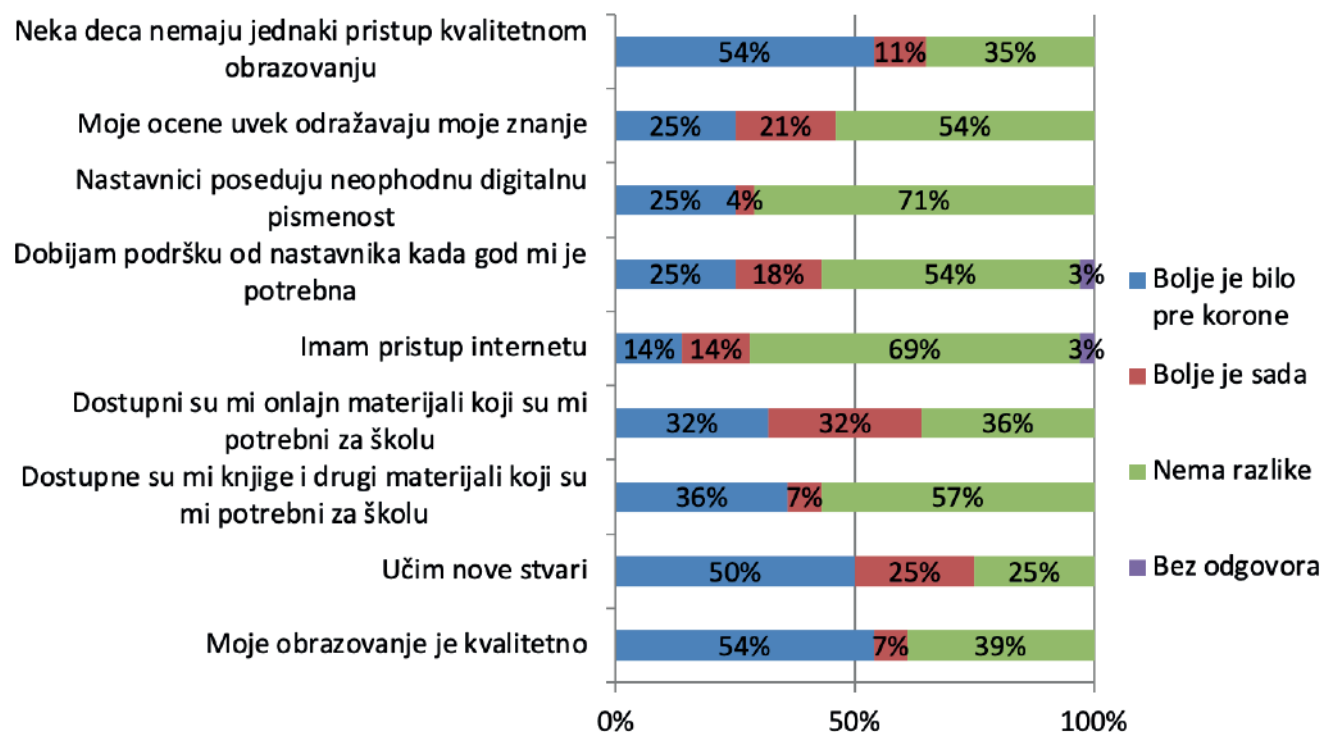

Grafikon 16 – Procena dostupnosti i kvaliteta obrazovanja u vreme pandemije (opšta populacija)

Skoro **70% dece/mladih smatra da je njihovo obrazovanje manje kvalitetno sada nego pre pandemije**, polovina njih misli da sada imaju **manje mogućnosti za učenje novih sadržaja** nego pre, a jedna **trećina (31%) smatra da sada ocene ne odražavaju njihovo pravo znanje**. Jedna četvrtina mladih smatra da sada imaju manju podršku od nastavnika i da im knjige i drugi materijali za učenje nisu dostupni kao što su bili ranije (iako više od polovine njih smatra da se to nije promenilo). S druge strane, deca/mladi vide i neke **pozitivne promene**, pa tako smatraju da je **onlajn nastava doprinela usavršavanju digitalnih kompetencija nastavnika (29%)** i da su im sada **dostupniji onlajn materijali** nego ranije (31%) – verovatno zbog toga što ih sada nastavnici češće koriste.

Najmanje promena vide u dostupnosti interneta (dve trećine dece smatra da se to nije menjalo, a 11% njih čak smatra da sada imaju veći pristup internetu). **Dostupnost obrazovanja je 40% dece/mladih procenilo kao lošiju sada nego pre pandemije, dok nešto malo veći procenat dece (43%) tvrdi da razlike nema, tj. da pandemija nije pojačala razlike koje su među decom postojale.**

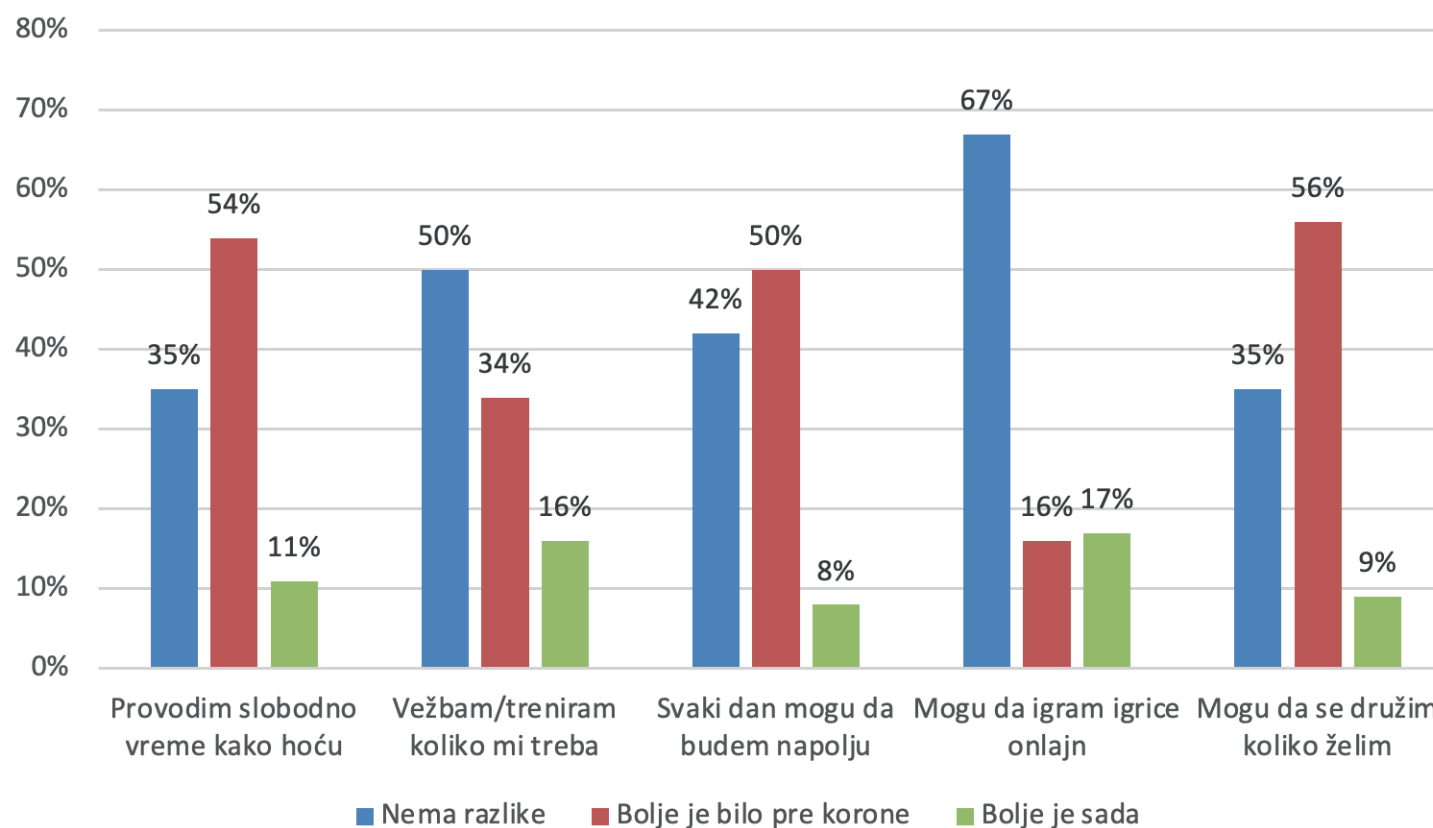
Procena dostupnosti i kvaliteta obrazovanja **dece/mladih romske nacionalnosti** se uglavnom slaže sa procenom njihovih vršnjaka iz opšte populacije (grafikon 17), osim kada je reč o proceni kvaliteta obrazovanja, budući da **skoro 40% dece smatra da se ništa nije promenilo i da je obrazovanje istog (slabijeg?) kvaliteta kao i ranije.** Jedna trećina učesnika istraživanja smatra da su im sada dostupniji onlajn materijali, za razliku od knjiga i drugih štampanih materijala koji su im bili dostupniji pre pandemije. Manji procenat učenika romske nacionalnosti (u odnosu na učenike iz opšte populacije) smatra da su nastavnici unapredili digitalnu pismenost (samo 4%), dok više njih smatra da je **pandemija uticala na nejednakost među decom i da je otežala dostupnost kvalitetnom obrazovanju (54% u odnosu na 40% učenika iz opšte populacije).**

Grafikon 17 – Procena dostupnosti i kvaliteta obrazovanja u vreme pandemije (deca/mladi romske nacionalnosti)

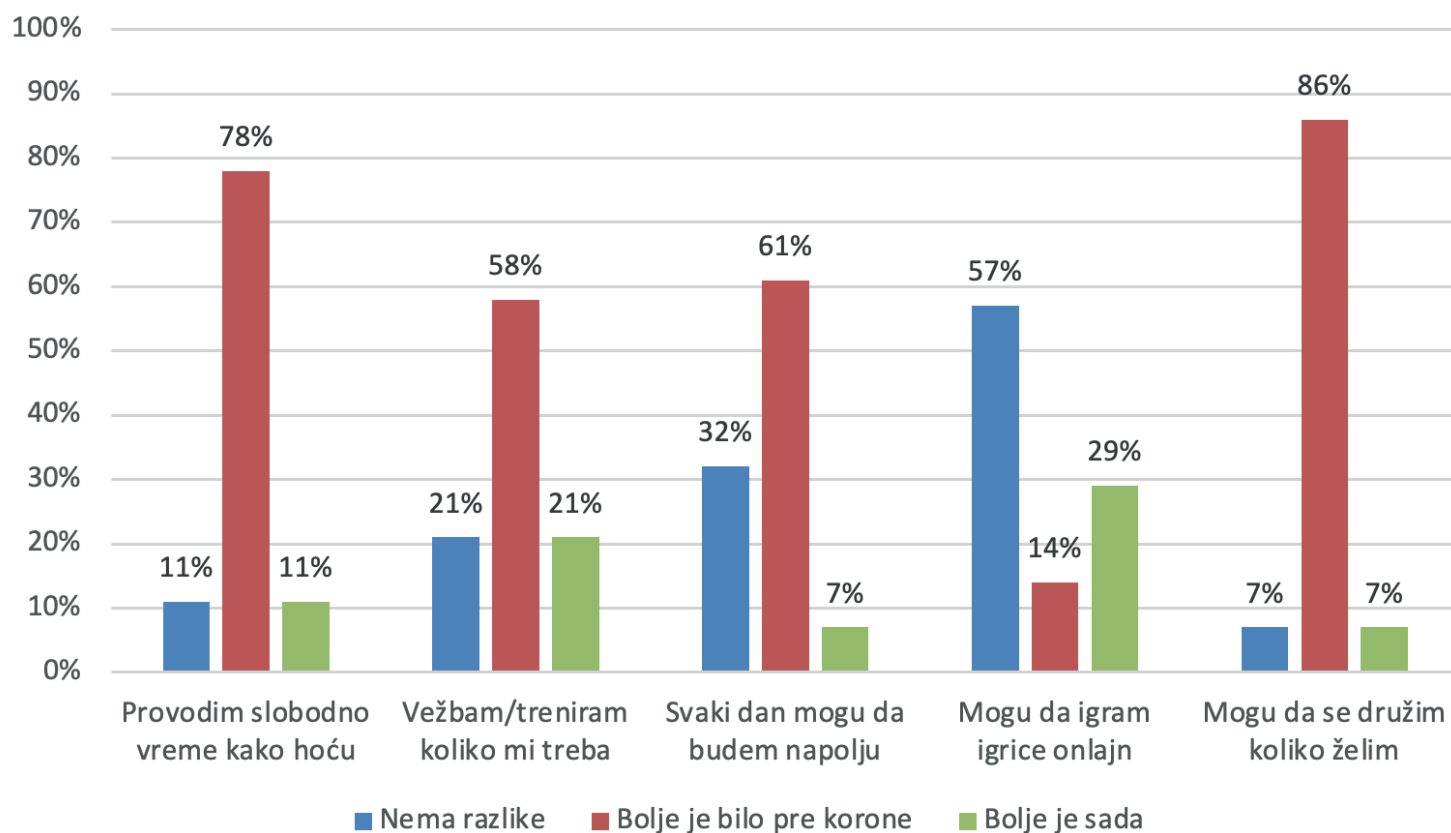
3.7.4. PRAVO NA IGRU I SLOBODNO VREME

Ostvarivanje prava na igru i slobodno vreme je po mišljenju dece/mladih **značajno otežano** tokom pandemije. **Više od polovine dece/mladih iz opšte populacije smatra da sada ne može da provodi slobodno vreme onako kako želi, da ne mogu da provode vreme napolju svaki dan i da ne mogu da se druže onoliko koliko su se družili ranije.** Trećina mladih misli da ne može ni da vežba/trenira u meri u kojoj je to činila ranije, a jedino što se po njihovom mišljenju **nije promenilo jeste učestalost igranja onlajn igrice** (grafikon 18).

Grafikon 18 – Pravo na igru i slobodno vreme (opšta populacija)

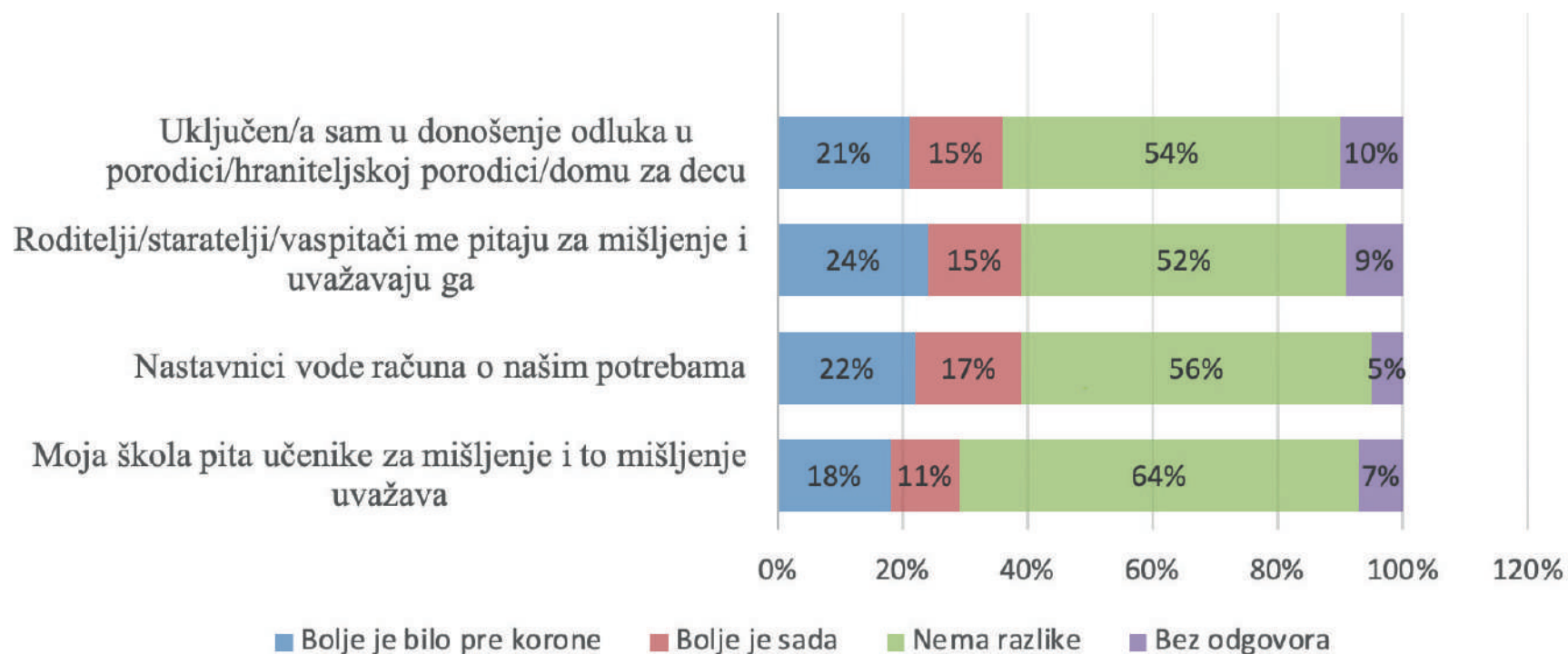
Deca i mladi romske nacionalnosti još više ističu koliko je ostvarivanje prava na igru i slobodne aktivnosti otežano u vreme pandemije. Više od dve trećine učesnika istraživanja smatra da sada ne mogu da se druže kao ranije i da ne mogu da provode svoje slobodno vreme kako žele, a 60% njih smatra da ne mogu ni da treniraju kao ranije, niti da budu napolju onoliko koliko žele. Jedino što se nije promenilo jeste (kao i kod njihovih vršnjaka iz opšte populacije) mogućnost da igraju video-igrice, mada je i tu razlika u procentima onih koji kažu da se to nije promenilo i onih koji smatraju da je bolje sada značajno manja nego u opštoj populaciji (grafikon 19).

Grafikon 19 – Pravo na igru i slobodno vreme (deca/mladi romske nacionalnosti)

3.7.5. PARTICIPACIJA

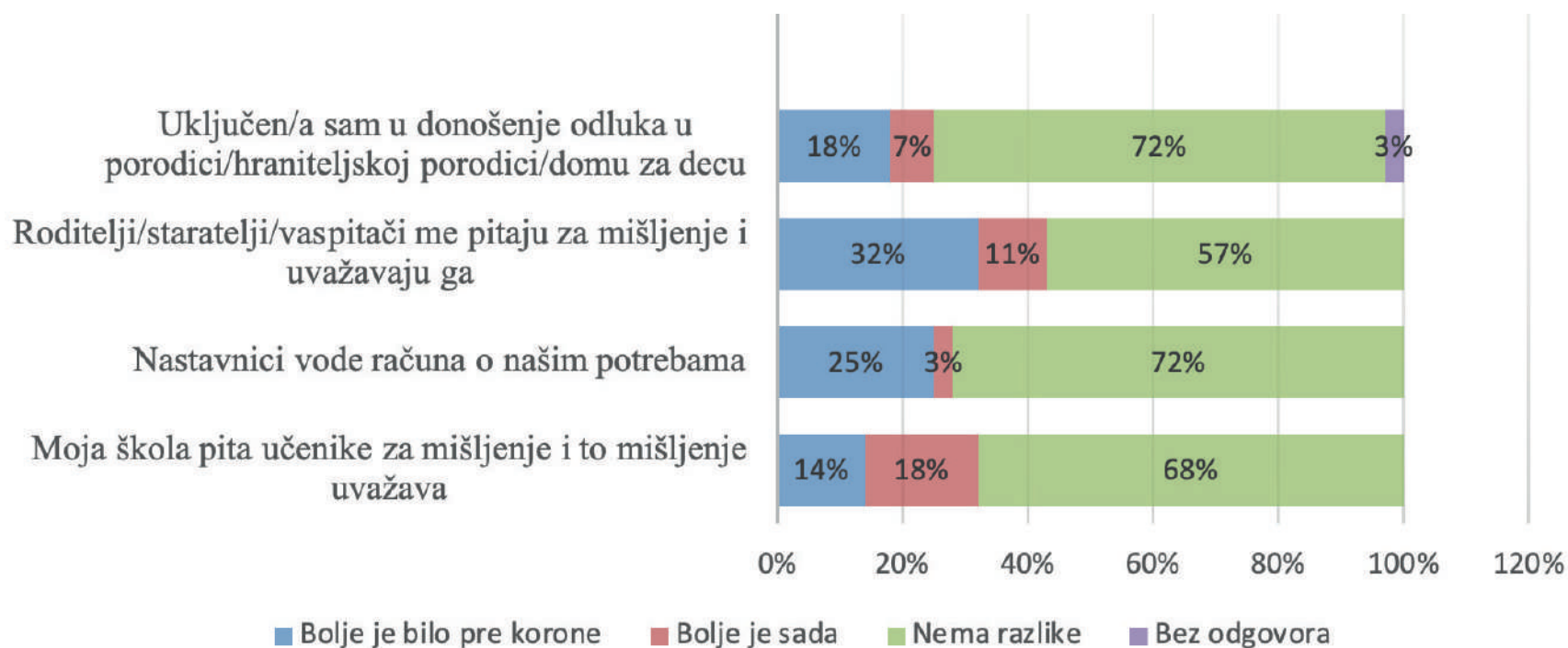
Jedan deo upitnika odnosio se i na participativna prava dece/mladih, odnosno na pravo na slobodno izražavanje mišljenja i pravo da se to mišljenje uzme u obzir u svim odlukama koje se tiču dece. U grafikonu 20 predstavljeni su odgovori dece/mladih iz opšte populacije na pitanje u kojoj meri su konsultovani u školi i u porodici i u kojoj meri odrasli vode računa o njihovim potrebama.

Grafikon 20 – Participacija dece/mladih u porodici i školi (opšta populacija)

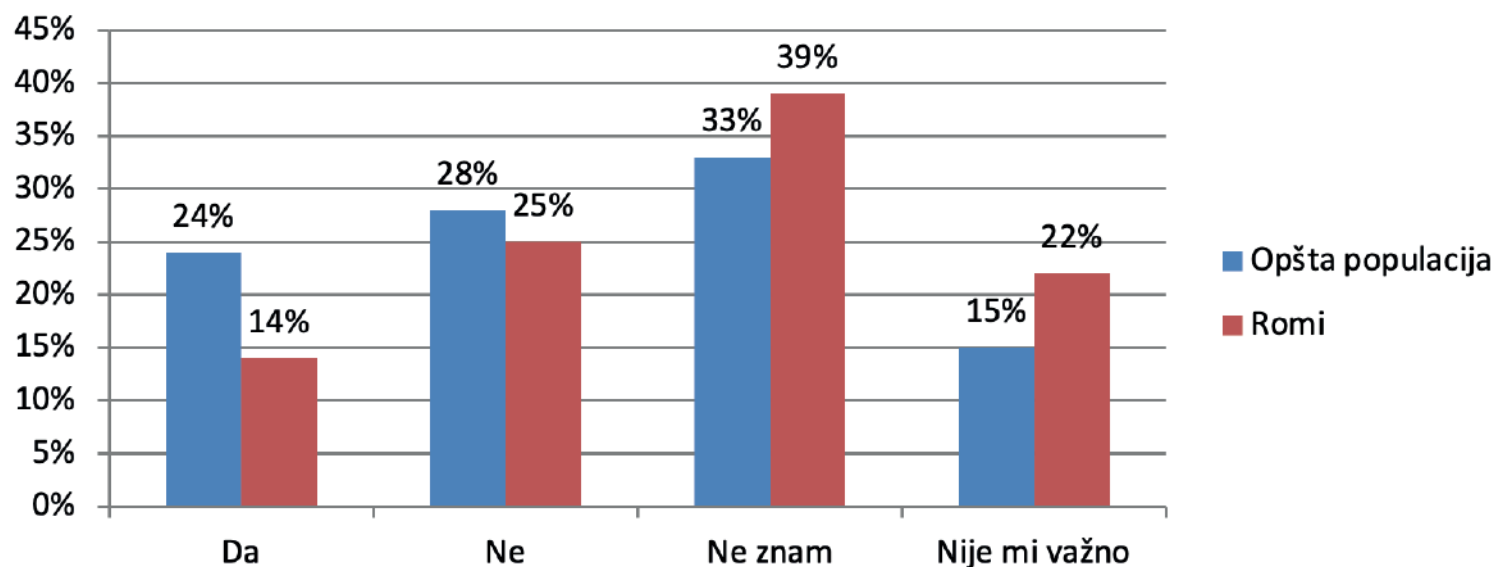
Malo više od polovine dece/mladih smatra da su i dalje u istoj meri konsultovani i uključeni u donošenje odluka u porodici, više od 20% njih smatra da su imali veći prostor za participaciju pre pandemije, dok 15% dece/mladih smatra da sada imaju više mogućnosti za participaciju. Kada je reč o participaciji u školi, veći broj dece smatra da ih škola u istoj meri kao i ranije pita za mišljenje i to mišljenje uvažava (64%), dok manje od 20% smatra da je to bilo bolje pre pandemije.

Većina **dece/mladih romske nacionalnosti** (oko 70%) smatra da se njihova uključenost u donošenje odluka u porodici i školi nije promenila, tj. da je sada ista kao pre pandemije, i da nastavnici i dalje vode računa o njihovim potrebama kao i ranije (71%). Međutim, kada je reč o **uvažavanju mišljenja u porodici**, skoro **jedna trećina dece/mladih smatra da su bili više uvažavani i konsultovani pre pandemije** (grafikon 21).

Grafikon 21 – Participacija dece/mladih u porodici i školi (učenici romske nacionalnosti)

Učesnicima istraživanja je postavljeno i dodatno pitanje kako bi se razumela njihova perspektiva kada je o mogućnostima participacije reč: **Da li društvo konsultuje decu/mlade** prilikom donošenja odluka koje ih se tiču (između ostalog i odluka u vezi sa merama zaštite od virusa)? U grafikonu 22 predstavljeni su odgovori dece iz oba uzorka na ovo pitanje.

Grafikon 22 – Procena stepena u kojem su deca/mladi konsultovani u društvu (oba uzorka)

Deca/mladi imaju prilično **pesimističnu sliku kada je reč o mogućnostima participacije** (samo jedna četvrtina dece/mladih iz opšte populacije smatra da su konsultovani, dok je taj procenat još manji kod njihovih vršnjaka romske nacionalnosti). Najveći broj učesnika istraživanja kaže da ne zna da li su konsultovani ili nisu (jedna trećina), a nije zanemarljiv ni broj onih koji kažu da ih to ne interesuje (15% odnosno 22%). Ovo bi moglo da ukazuje na to da **deci/mladima nedostaju participativna iskustva i da zbog toga ne mogu ni da procene u kojoj meri im je participacija omogućena**. Dalje, visok procenat onih koji kažu da ih se to ne tiče može da ukazuje na „**naučenu bespomoćnost**“, tj. uverenje da svojom akcijom svakako ništa ne možemo da promenimo, tako da onda ne vredi ni pokušavati. Ovo ilustruju i neke poruke koje bi uputili donosiocima odluka. Neki mladi su rekli da im ne bi ništa poručili budući da su sigurni da to neće imati nikakvog smisla (I da imam savet, verovatno ga ne bi poslušali – dečak, 17, Beograd). Takođe, u nekim odgovorima dece/mladih može da se prepozna i fenomen **samoispunjujućih proročanstava**: oni o sebi misle ono što o njima misle odrasli – da su nezreli i nekompetentni (Nemam ništa da im poručim, deca nemaju objektivnu sliku o tome kako bi trebalo da se ponašamo da bi se pandemija završila – devojčica, 18, Beograd).

Ukoliko bi se mišljenje dece/mladih o mogućnostima participacije u društvu povezal sa njihovim participativnim iskustvima u porodici i školi, ne bi se moglo sa sigurnošću zaključiti da su visoki procenti onih koji kažu da pandemija nije uticala na stepen participacije nužno pozitivno konotirani. Moguće je da je reč o proceni dece/mladih da ni pre pandemije, kao ni sada, ne mogu da participiraju u porodici i u školi.

3.8. GLAS MLADIH – ŠTA BI PORUČILI DONOSIOCI ODLUKA?

Da saslušaju svaki predlog dece svih uzrasta
– devojčica, 17, Kragujevac

Da pitaju za mišljenje i savet decu i mlade i da ih nakon toga uvažavaju i primene
– devojčica, 18, Beograd

Da nas pitaju šta je nama važno i da pronađu način da nam to bude dostupno
– devojčica, 14, Sevojno

OBEZBEĐIVANJE USLOVA ZA PARTICIPACIJU DECE/MLADIH

Najčešća preporuka dece/mladih odnosila se na ostvarivanje participativnih prava: pravo da izraze svoje mišljenje i da to mišljenje bude uvaženo, kao i pravo da učestvuju u odlukama koje ih se tiču. Deca/mladi poručuju odraslima da se odreknu svog „odraslocentričnog” pogleda na svet i da probaju da sagledaju stvari iz njihove (dečje) perspektive. Poručuju im i da deca/mladi nisu homogena kategorija i da ukoliko žele da ih razumeju, moraju da se konsultuju sa decom iz različitih društvenih grupa, kako bi bili sigurni da će sve grupe dece biti zastupljene.

Treba da postoje ankete koje bi svima bile dostupne, jer bi se tako širila svest o tome da je svačije mišljenje važno. Tako bi se ljudi osećali bezbedno i sigurno i imali bi utisak da ih je neko čuo
– devojčica, 14, Trstenik

Mislim da bi pri donošenju odluka nadležni zaduženi za to trebalo da saslušaju i mišljenje mladih ljudi i dece i da razmisle kako to izgleda sa njihove tačke gledišta
– devojčica, 13, Novi Pazar

Posmatrajte život iz našeg ugla
– devojčica, 13, Prokuplje

Da više razgovaraju sa decom, a manje sa odraslima
– devojčica, 12, Vrnjačka Banja

Da rade intervjue sa svom decom u Srbiji i pitaju ih za mišljenje, jer svako dete misli različito
– devojčica, 12, Milutovac

**Da nas pustite
da se odmorimo
i da malo uživamo u životu. Da prestanu
da muče decu svojim problemima. Ipak
smo mi samo deca i zaslužujemo
da bar detinjstvo proživimo
srećno i nasmejano
– devojčica, 14, Milutovac**

**Da manje
pričaju o koroni na
televiziji – dečak, 12, Novi
Pazar**

**Trebalo bi da više vode
računa o našem psihičkom
stanju – devojčica, 17,
Beograd**

SMANJIVANJE STRESA I PRITISKA KOJEM SU DECA IZLOŽENA

Deca/mladi poručuju odraslima da je u situaciji pandemije njihova psihološka dobrobit ugrožena i da je zadatak odraslih da o tome ozbiljno poveru računa i da ih zaštite.

**Da nam
daju nadu i da nas uvek
podržavaju – devojčica, 14,
Poljna**

**Da prestanu
da optužuju mlade
za širenje virusa
i da više slušaju mišljenje dece
– devojčica, 17, Beograd**

**Posmatrajte život
iz našeg ugla
– devojčica, 13,
Prokuplje**

Da zatvore granice, da zatvore osobe koje se nisu vakcinisale, da uvedu obaveznu vakcinaciju, da pojačaju mere. Ako ovako nastave, ovo će trajati šest godina. I mi hoćemo da živimo malo. Izgubila sam dve godine života
– devojčica, 17, Beograd

Dala bih im savet da uvedu odgovarajuće mere zaštite za decu i mlade tokom pandemije da bi ostali zdravi i srećni – devojčica, 12, Pečenjevce

SPROVOĐENJE EPIDEMIOLOŠKIH MERA

Deca/mladi iznose niz predloga i ideja o načinu na koji epidemijska situacija može da se popravi i savetuju donosiocima odluka o merama koje treba doneti i kojih se treba pridržavati. Često su ti predlozi veoma radikalni, poput zatvaranja granica, policijskog časa, zatvaranja osoba koje nisu vakcinisane i sl. Objašnjenje za ovako radikalne mere daju sama deca/mladi koji kažu da su uplašeni i da gube nadu da će uskoro početi da žive normalno.

S obzirom na to da se situacija vrti u krug, savetovao bih im da zabrane klubove, kafiće, utakmice, itd. Mi smo s vremenom sakupljali energiju u sebi da bismo mogli da je oslobodimo kad se dozvole veliki događaji. Nismo mi mladi krivi što ne poštujemo mere jer mere zaštite ni ne postoje. Mene kao mladog građanina jako vređaju optužbe da smo mi krivi zbog novonastale situacije, novih sojeva i ostalih obmana i laži. Mi smo samo neiživljena deca koja jedva čekaju da izađu i da se provedu
– dečak, 16, Beograd

Da se stave kamere u sve škole i u svaku učionicu i da se deci i učiteljima dele maske svakog dana na ulazu u školu. Kamerama bi se proveravalo da li svi nose maske
– devojčica, 13, Prokuplje

Na prvom mestu nam zaštitite zdravlje, pa posle i prava. Improvizovane i jezive ambulante za preglede nisu rešenje
– devojčica, 13, Novi Pazar

Da bude onlajn nastava jer je najbolji lek za koronu distanca
– dečak, 13, Novi Pazar

Naše pravo je da idemo normalno u školu!
Savet: Da nam obezbede normalno detinjstvo i školovanje!!!
– devojčica, 12, Novi Pazar

Da deca nose maske, ali da se ne ide u školu jer je mnogo opasno, mnogo se đaka razbolelo i drugi mogu da se razbole. Ja bih zato savetovao onlajn nastavu
– dečak, 12, Novi Pazar

Preporučio bih im da ne pooštravaju mere previše nego da ih ostave kakve su sada, da deca ne idu na onlajn nastavu nego redovno u školu sa časovima od 45 minuta, jer deca u školi nauče mnogo više nego na onlajn nastavi
– dečak, 12, Novi Pazar

Pohađanje nastave u školi kao i ranije, uz maske i sredstva za dezinfekciju, mogu dovesti do manjeg korišćenja interneta, što bi doprinelo boljem učenju, više bismo bili zaštićeni, takođe, u toku pandemije nam je pamćenje zbog onlajn nastave lošije – devojčica, 13, Novi Pazar

OBRAZOVANJE: ORGANIZACIJA NASTAVE

Kada je reč o predlozima za organizaciju nastave, mišljenja dece/mladih su podeljena. Jedni predlažu prelazak na onlajn nastavu, dok drugi smatraju da škole treba da rade normalno. Neka deca/mladi predlažu i kompromisna rešenja koja bi obezbedila i nastavu uživo i poštovanje epidemioloških mera (učionice na otvorenom), a postojali su i „radikalniji” predlozi, poput ukidanja škole ili ukidanja epidemioloških mera (npr. skidanje maski).

**Da i nama daju tablete za učenje
kao i deci u Beogradu
– devojčica, 12, Novi Pazar**

**Da obezbede
svakom detetu telefon
za onlajn nastavu – devojčica, 12,
Poljna**

PRAVEDNOST

Deca/mladi pominju princip jednakosti
(da svi budu tretirani na isti način)
i pravednosti (da deca kojoj treba više podrške, tu podršku i dobiju).

**Da više pomažu onima
kojima je to više potrebno – devojčica, 12,
Novi Pazar**

**Da svima
pomažu jednako
– devojčica, 12, Čekmin**

3.9. NALAZI ISTRAŽIVANJA – REZIME

- Najčešće negativne posledice pandemije izazvane koronavirusom po mišljenju dece/mladih su: gubitak/slabljenje socijalnih kontakata, onlajn nastava koja pojačava izolovanost i nemogućnost druženja sa vršnjacima, strah od bolesti i smrti bliskih ljudi i značajna promena dosadašnjeg načina života (prilagođavanje na „novu normalnost”).
- Iako većina dece/mladih smatra da ne postoje pozitivne posledice pandemije, oni koji vide njene pozitivne strane navode da je to više vremena koje provode sa svojom porodicom i više vremena za bavljenje sobom i rad na sebi.
- Dominantna osećanja tokom pandemije su dosada, indiferentnost i zabrinutost (deca/mladi iz opšte populacije), a kod njihovih vršnjaka iz romske populacije se javljaju još i strah i zbunjenost.
- Deca/mladi smatraju da imaju podršku odraslih osoba i vršnjaka kada je reč o stresnim situacijama. Kada je reč o podršci koju dobijaju u školi, izgleda da ona više zavisi od podrške pojedinih nastavnika/drugih odraslih u školi, nego što je institucionalno organizovana, budući da se škola nedovoljno bavi pitanjima bezbednosti i prevazilaženja stresa.
- Polovina dece/mladih iz opšte populacije smatra da postoje grupe dece koja su dodatno ugrožena u vreme pandemije, dok skoro isto toliko njih ne uviđa nejednakost. Deca/mladi romske nacionalnosti u većem procentu smatraju da postoje ugrožene grupe dece. Kao razlozi za ugroženost navode se siromaštvo, etnička pripadnost, nepovoljna porodična situacija, bolest, izbeglički status i uzrast dece.
- Najveće promene izazvane pandemijom koronavirusa po mišljenju dece/mladih dogodile su se u oblasti:
  - **Zdravstvene zaštite** i dostupnosti resursa za zaštitu zdravlja – deca/mladi (posebno mladi romske nacionalnosti) smatraju da su im manje dostupne zdravstvene usluge i sredstva (lekovi, vitamini/suplementi) za zaštitu zdravlja.
  - **Obrazovanja** – deca/mladi smatraju da je tokom pandemije ozbiljno ugrožen kvalitet obrazovanja, da nemaju priliku da uče nove stvari kao pre pandemije, da sada ocene u manjoj meri odražavaju njihovo znanje nego ranije, da sada imaju manju podršku od nastavnika i smanjenu dostupnost resursa za učenje.
  - **Igre i slobodnog vremena** – više od polovine dece/mladih smatra da je ostvarivanje prava na igru i slobodno vreme značajno otežano u vreme pandemije, da sada ne mogu da provode slobodno vreme onako kako žele i da ne mogu da se druže kao ranije.
  - **Participacije** – većina dece/mladih smatra da se ostvarivanje participativnih prava nije promenilo, mada je nejasno da li to ima pozitivan (i dalje imaju prostor za participaciju) ili negativan predznak (i dalje nemaju prostor za participaciju). Jedna petina dece/mladih kaže da sada imaju manje prostora za participaciju i u porodici i u školi. Kada je reč o participaciji u društvu, deca/mladi imaju pesimističnu perspektivu, tj. smatraju da su nedovoljno konsultovani i uključeni u odluke o stvarima koje su im važne, uključujući i odluke u vezi sa zaštitom od koronavirusa.

- Preporuke dece/mladih upućene donosiocima odluka odnose se na: a) obezbeđivanje uslova za participaciju dece/mladih; b) smanjivanje stresa i pritiska kojima su izloženi svakodnevno; c) dosledno sprovođenje epidemioloških mera zaštite; d) organizaciju nastave u školama i e) jednakost i pravednost u podršci različitim grupama dece.

4.

PREPORUKE NA OSNOVU NALAZA ISTRAŽIVANJA

- S obzirom na važnost koju obrazovanje ima za decu, ne samo kao mesto učenja, već i kao mesto susretanja i socijalne interakcije, potrebno je obezbediti **bezbedne i sigurne uslove kako bi škole mogle da nastave sa radom**. To znači da nastava treba prvenstveno da se odvija u školi, a u skladu sa (kontinuiranim) praćenjem epidemiološke situacije, treba preduzimati **dodatne mere** zaštite dece, npr. kombinovana nastava u manjim grupama dece. Potrebno je uraditi detaljnu **analizu efekata organizacije i realizacije nastave** u uslovima pandemije, kako bi rezultati te analize poslužili kao osnova za unapređivanje obrazovno-vaspitnog rada u ovim posebnim okolnostima.
- Nejednakost u obrazovanju postaje još vidljivija u periodu krize, tako da je potrebno uvesti **dodatne mere podrške za učenike koji nemaju resurse i mogućnosti da prate nastavu ukoliko se ona odvija onlajn**. U dodatne mere podrške spadaju nabavka uređaja za praćenje nastave (tablet, telefon, laptop), dopunska nastava i obezbeđivanje pedagoških asistenata koji bi pružali dodatnu podršku učenicima kojima je ona potrebna. Moguće je uspostaviti i saradnju sa fakultetima i uključiti studente, buduće nastavnike, u program podrške učenicima iz osetljivih grupa.
- Potrebno je obezbediti **dodatnu edukaciju za odrasle koji rade u školi** (nastavnici, stručne službe, uprava), kako bi oni mogli da se efikasno prilagode onlajn i kombinovanoj nastavi i pruže podršku učenicima i njihovim porodicama u situaciji pojačanog stresa.
- Treba obratiti **posebnu pažnju na mentalno zdravlje dece/mladih u situaciji pandemije i obezbediti potrebnu podršku za njegovu zaštitu**, poput savetovališta za decu i mlade, ili SOS telefona za pomoć i podršku. Potrebno je olakšati pristup psihološkim službama pri domovima zdravlja i specijalizovanim klinikama. Važno je takođe i uspostavljanje saradnje sa relevantnim fakultetima koji se bave zaštitom mentalnog zdravlja i uključivanje njihovih studenata u volonterski rad sa decom/mladima na očuvanju mentalnog zdravlja.

- **Budući da su u periodu krize deca iz osetljivih grupa još ranjivija i dodatno ugrožena, potrebno je obratiti posebnu pažnju na njihove potrebe.** To znači da je neophodno ostvariti saradnju između škola, centara za socijalni rad i centara zdravstvene zaštite kako bi se prava ove dece zaštitila i kako bi im se obezbedili resursi potrebni za razvoj i učenje.
- **Obezbediti tačne i blagovremene informacije** o koronavirusu i načinima zaštite koje će biti **prilagođene deci** različitih uzrasta i do kojih deca mogu **samostalno** da dođu.
- **Konsultovati decu/mlade prilikom donošenja odluka koje ih se tiču,** kako bi se osiguralo da te odluke budu u njihovom najboljem interesu.
- **Uključiti decu/mlade u proces donošenja odluka u oblastima od neposrednog interesa za njih,** poput formalnog i neformalnog/informalnog učenja, igre i slobodnog vremena, zdravstvene zaštite i sl. U proces odlučivanja moguće je uključiti predstavnike organizacija dece/mladih u lokalnim zajednicama, omladinske NVO, učeničke parlamente ili kancelarije za mlade.
- Obezbediti **mesta (van školskog okruženja)** na kojima deca mogu da se **susreću i druže,** a da u isto vreme budu zaštićena i sigurna.

IMPRESUM

Izdavač:

Centar za prava deteta
Dobračina 29/3A
11000 Beograd
www.cpd.org.rs

Za izdavača:

Jasmina Miković, direktorka Centra za prava deteta

Autorka:

dr Jelena Vranješević

Lektura:

Milena Jakovljević

Dizajn i prelom:

Branimir Čkonjović

Godina:

Oktobar 2021.

Istraživanje „Prava deteta tokom pandemije iz ugla dece i mladih” sprovedeno je u okviru projekta „Prava deteta u politikama i praksi” koji Centar za prava deteta realizuje u saradnji sa Save the Children International, a uz finansijsku podršku Vlade Švedske.

Stavovi izrečeni u ovom istraživanju predstavljaju stavove izdavača i nužno ne predstavljaju stavove Save the Children International i Vlade Švedske.